

**UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO
PRAHA**

bakalářské prezenční studium
2009 – 2012

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Jaroslav Hrouda

Činnost speciálně pedagogických center pro zrakově
postižené

Praha 2012

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Jana Janková

COMENIUS UNIVERSITY PRAGUE

Bachelor Full-Time Studies
2009 - 2012

BACHELOR THESIS

Jaroslav Hrouda

Activity of special pedagogical centers for visually
impaired

Prague 2012

**The Bachelor Thesis Work Supervisor: Mgr. Jana
Janková**

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne

Jaroslav Hrouda

Poděkování

Chtěl bych poděkovat vedoucí bakalářské práce Mgr. Janě Jankové za profesionální a věcné konzultace, kolektivu Speciálně pedagogického centra při Základní škole pro zrakově postižené na Náměstí Míru v Praze, zejména PaedDr. Daně Janíkové za vstřícné přijetí, poskytnutí informací a odborných materiálů a PhDr. Lence Petelíkové za náklonnost a ochotné udělení cenných rad spojených s tématem.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá významem speciálně pedagogických center, jakožto stěžejním nástrojem poradenských služeb. Podává zprávu o charakteru speciálně pedagogického centra zaměřeného na péči o zrakově postižené, konkrétně rozebírá diagnostické postupy v onom poradenském zařízení a nastiňuje základní principy integrace zrakově handicapovaných do školských zařízení. Popisuje význam rodiny a hudebního nadání u jedinců s vadou zraku a v praktické části mapuje úlohu speciálního pedagoga, který je důležitým článkem v organizovaném chodu speciálně pedagogického centra pro zrakově postižené.

Klíčové pojmy

Anamnéza, diagnostika, edukace, handicap, integrace, individuální vzdělávací plán, klient, péče, poradenství, speciálně pedagogická centra, zrakově postižení

Annotation

This bachelor thesis concerns with the significance of special pedagogical centers, as one of the most important tools of consulting services. It reports about the character of special pedagogical center focused on care for visually impaired, concretely discusses the diagnostic procedures in the particular institution and outlines the basic principles of the integration of visually impaired into school facilities. It describes the significance of a family and musical talent of visually impaired and in the practical part monitors the role of a special pedagogue, who is an important component in organizational functioning of the pedagogical center for visually impaired.

Key words

Anamnesis, client, consulting, diagnostics, education, individual educational plan, handicap, integration, special pedagogical centers, visually impaired

OBSAH

ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST	
1. Speciálně pedagogická centra.....	9
1.1 Vznik speciálně pedagogických center.....	9
1.2 Charakteristika.....	10
1.3 Cílová skupina SPC.....	11
1.4 Úkoly a typologie SPC.....	12
2. Speciálně pedagogické centrum pro zrakově postižené	15
2.1 Hlavní znaky.....	15
2.2 Spolupráce s klienty.....	18
2.3 Poskytované služby dle věkových skupin.....	20
2.4 Práce speciálního pedagoga a psychologa v oblasti diagnostiky.....	22
2.5 Diagnostické postupy.....	23
2.5.1 Vstupní údaje.....	23
2.5.2 Vlastní vyšetření.....	24
2.5.3 Závěr vyšetření.....	30
2.6 Individuální vzdělávací program.....	31
2.7 Typy vystavovaných zpráv.....	32
3. Zrakově postižení.....	34
3.1 Odlišnosti ve vývoji.....	35
3.2 Skupiny zrakově postižených.....	36
3.3 Integrované vzdělávání.....	39
3.4 Význam rodiny.....	40
3.5 Hudba a nadání.....	43
3.6 Kompenzační pomůcky.....	46
3.6.1 Význam.....	46
3.6.2 Rozdělení.....	47
PRAKTICKÁ ČÁST	
4. Úloha speciálního pedagoga v SPC pro zrakově postižené.....	51
4.1 Cíl a hypotézy.....	51
4.2 Popis zkoumaného vzorku a použité metody.....	52
4.3 Rozhovor se speciálním pedagogem.....	53
4.4 Interpretace výsledků a shrnutí.....	61
ZÁVĚR	64
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	66

ÚVOD

V této bakalářské práci se autor zaměřuje na speciálně pedagogická centra jako celek, dále charakterizuje speciálně pedagogická centra zaměřená na práci se zrakově postiženými, rozebírá diagnostiku a poradenskou činnost těchto center. Následuje kapitola zabývající se zrakově postiženými jedinci, jejich rozdělení do skupin dle míry poškození zrakového vjemu a na závěr jejich hudební vzdělávání, jako zajímavou podkapitolu, která je autorovi blízká.

Nejdříve se práce zabývá speciálně pedagogickými centry v globálním pojetí, jedná se o jejich kompetence, cíle a funkce a možné typy těchto center. Tato zařízení se svými souhrnnými poradenskými činnostmi zcela zásadně podílejí na rozvoji procesu integrace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, jimiž jsou žáci mentálně, zdravotně a sociálně znevýhodnění. Toto postupné zařazování jedinců se za posledních dvacet let posunulo směrem vpřed a stále se rozvíjí.

Pozornost je věnována především speciálně pedagogických centrům pro zrakově postižené a zrakově postiženým jedincům. Charakteristika těchto zařízení, jejich cíle a metody. Detailní popsání diagnostiky, která je významným bodem v činnosti speciálně pedagogických centrem a typy zpráv, které tato centra vystavují.

Za důležitý bod práce se dá považovat kapitola zabývající se zrakově postiženými. Jejich odlišnosti ve vývoji, zařazení do skupin dle míry jejich postižení, integrované vzdělávání těchto jedinců a význam rodiny, který je nezastupitelným faktorem pro jejich úspěšné zařazení do sociálního koloběhu společnosti. Následuje hudební vzdělávání zrakově postižených a přehled kompenzačních pomůcek, díky kterým mohou lidé s vadou zraku zvládat lépe školní dovednosti i situace v běžném životě.

TEORETICKÁ ČÁST

1. SPECIÁLNĚ PEDAGOGICKÁ CENTRA

1.1 Vznik speciálně pedagogických center¹

Speciálně pedagogická centra (dále SPC) nemají příliš dlouhého trvání. Začala vznikat až začátkem 90. let 20. století. Zřízena byla na základě *předpisu* Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a to většinou při speciálních školách a orientovala se na daný typ postižení ve shodě se zaměřením dané školy. V průběhu posledních přibližně 15 let fungování těchto poradenských zařízení, se jejich formování, postupné vymezování a zapojování do poradenského systému poskytování služeb handicapovaných dětí neustále mění. Nedochozí jen ke změnám v samotné síti SPC, ale i v počtu a zaměření jednotlivých pracovišť.

Postupně se také zpřesňovalo chápání odborných kompetencí tohoto typu zařízení. Kompetence a činnost speciálních pedagogických center jasně vymezuje příslušná legislativa.²

Kucharská dále uvádí, že dle myšlenky Zapletalové dochází ke změnám také v posledních letech. Je to způsobeno vlivem dobového trendu sjednocování poradenského systému na úrovni krajů. Je snaha o pokrytí všech služeb v souvislosti s dalšími typy postižení, než na jaké se dané SPC orientuje. Zatímco některé kraje se snaží mít pro každý druh postižení alespoň jedno SPC, v jiných krajích rozšiřují odborné kompetence. To klade velké nároky na pracovníky SPC, ať na speciální pedagogy, psychology či sociální pracovníce.

¹ KUCHARSKÁ, Anna, Lea KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ a Zita NOVÁKOVÁ. *Obligatorní diagnózy a obligatorní diagnostika ve speciálně pedagogických centrech: metodický materiál z projektu IPPP ČR č. 2/2006 a č. 2/2007*. Vyd. 1. Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, 2007, 220 s. S. 13, ISBN 978-808-6856-421.

² *Zákon ČR 561/2004 (Školský zákon), dále Vyhláška MŠMT ČR č. 72/2005 Sb., ve znění vyhlášky č. 116/2011 Sb. a Vyhláška č. 73/2005 Sb., ve znění vyhlášky č. 147/2011 Sb.*

V krátkém časovém období se musí v nové problematice zorientovat, vytvořit nebo rozšířit síť vztahů s odborníky z různých oborů mimo SPC, s nimiž budou spolupracovat, ale zejména odborně vykonávat všechny požadované činnosti spojené s péčí o klienta, včetně diagnostických postupů. Diagnostika u zdravotně postižených žáků je přitom velice náročná činnost. Nejen pro to, že se pracovník SPC nemůže z velké míry spoléhat na standardizované diagnostické nástroje, ale že musí mít především zkušenosti s jedinci daného typu postižení, Teprve dlouhodobé zkušenosti a týmová práce při řešení obtíží může být využita ku prospěchu zdravotně postižených/znevýhodněných či sociálně znevýhodněných žáků.

Hlavním faktorem pro vznik SPC byl u nás příčinou angažovanosti rodičů a přátel zdravotně postižených dětí, kteří postrádali komplexní speciálně pedagogickou péči o postižené děti již od raného věku.³

1.2 Charakteristika

Speciálně pedagogická centra jsou školská poradenská zařízení. Společně s pedagogicko-psychologickými poradnami „zajišťují pro děti, žáky a studenty a jejich zákonné zástupce, pro školy a školská zařízení informační, diagnostickou, poradenskou a metodickou činnost, poskytují odborné speciálně pedagogické a pedagogicko-psychologické služby, preventivně výchovnou péči a napomáhají při volbě vhodného vzdělávání dětí, žáků nebo studentů a přípravě na budoucí povolání. Školská poradenská zařízení spolupracují s orgány sociálně – právní ochrany dětí a orgány péče o mládež a rodinu, zdravotnickými zařízeními, popřípadě s dalšími orgány a institucemi.“⁴

³ KUBOVÁ L., *Speciálně pedagogická centra*, Praha:Septima 1995, S. 8, ISBN 80-85801-42-6
⁴ § 116 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání

Žákem se speciálními vzdělávacími potřebami je:

1. dítě (žák, student) se *zdravotním postižením*, které je zákonem definováno jako mentální, tělesné, zrakové nebo sluchové postižení, vady řeči, souběžné postižení více vadami, autismus, vývojové poruchy učení či chování.
2. dítě se *zdravotním znevýhodněním* (zdravotní oslabení, dlouhodobá nemoc, lehčí zdravotní poruchy, které vedou k poruchám učení a chování), na které je třeba brát při vzdělávání ohled
3. dítě se *sociálním znevýhodněním*, které je definováno jako:
 - „*rodinné prostředí s nízkým sociálně kulturním postavením, ohrožení sociálně patologickými jevy,*
 - *nařízená ústavní výchova nebo uložená ochranná výchova,*
 - *postavení azylanta a účastníka řízení o udělení azylu na území České republiky*“⁵

1.3 Cílová skupina SPC

Cílové skupiny, kterých se činnost speciálně pedagogických center týká, jsou určeny konkrétní legislativou:

1. „*Centrum poskytuje poradenské služby při výchově a vzdělávání žáků se zdravotním postižením, jakož i dětí s hlubokým mentálním postižením, v odůvodněných případech, zejména v pochybnostech, zda se jedná o žáka se zdravotním postižením nebo zdravotním znevýhodněním, také při výchově a vzdělávání žáků se zdravotním znevýhodněním.*

⁵ § 16 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání

2. *Žákům základních škol speciálních a školských zařízení jsou poradenské služby centra poskytovány pouze v rámci diagnostiky a kontrolní diagnostiky, v odůvodněných případech i v rámci speciální individuální nebo skupinové péče, kterou nezajišťuje škola nebo školské zařízení, kde je žák zařazen.*“⁶

1.4 Úkoly a typologie SPC

Stěžejním úkolem SPC je pravidelná a dlouhodobá přímá práce s dítětem i s jeho rodiči, zajišťující reedukaci, kompenzaci a další formy speciálně pedagogické péče poskytované buď ambulantně v centru, návštěvami ve škole nebo v rodině dítěte.⁷

Je vhodné uvést, že veškeré problémy postiženého dítěte lze také rovněž chápat jako problém rodinný. Pokud chceme, aby se rodina mohla plně zúčastnit života společnosti a žít tak jako druzí, je nutné zajistit poradenství tam, kde rodina s dítětem žije. Situace, kdy mohou rodiče řešit problémy bezprostředně po jejich vzniku, umožní každodenní soužití rodičů s postiženým dítětem. Předejde se případům, kdy si rodiče odvyknou žít s dítětem, které je například v ústavním nebo internátním zařízení. Dítě se v takovém případě s rodinou nedostatečně sžije, což může mít za následek vystřízlivění z obou stran.⁸

Předcházet těmto situacím by měla právě speciálně pedagogická centra. V nich lze řešit problémy dětí i rodiny na místě, v osobním kontaktu všech zúčastněných stran. SPC by měla vzbuzovat u rodiny důvěru. Včasná odborná péče, která je dětem poskytována, je důležitým faktorem nejen pro jejich vzdělávání a rozvoj osobnosti, ale má beze sporu i hluboký společenský a

⁶ Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských zařízeních, ve znění vyhlášky č. 116/2011. Sb.

⁷ KUBOVÁ L., *Speciálně pedagogická centra*, Praha: Septima 1995, S. 8 ISBN 80-85801-42-6

⁸ KUBOVÁ L., *Speciálně pedagogická centra*, Praha: Septima 1995, S. 8, ISBN 80-85801-42-6

sociální význam také pro rodiče těchto dětí, kteří jsou vystaveni náročným životním situacím zejména v souvislosti s péčí o handicapované dítě. Je však třeba konstatovat, že většina rodičů svoji úlohu zvládne bez větších problémů, chce to ovšem dodržovat jistá nepsaná pravidla, která usnadňují spolupráci mezi rodiči a jejich handicapovanými dětmi.⁹

Centrum řeší především tyto úkoly:¹⁰

- Zpracovává kompletní podklady k rozhodnutí o zařazení dítěte nebo žáka do běžné nebo speciální školy, včetně průběžného sledování a vyhodnocování školní úspěšnosti daných jedinců
- Vypracovává návrh na vypracování individuálního vzdělávacího plánu a poskytuje metodickou či konzultační pomoc.
- Ve spolupráci s odborníky provádí depistážní činnost zdravotně postižených dětí a mladistvých v daném regionu.
- Vytváří evidenci svých klientů, zabezpečuje komplexní diagnostické postupy.
- Zabezpečuje pomoc v oblasti profesního poradenství, volby dalšího studia nebo pracovního uplatnění klientů
- Podporuje řešení problémů rodin se zdravotně postiženými dětmi a všestranně se snaží motivovat členy rodiny na preventivním, sociálně-rehabilitačním a terapeutickým působení

⁹ KUBOVÁ L., *Speciálně pedagogická centra*, Praha: Septima 1995, S. 8 ISBN 80-85801-42-6

¹⁰ NOVOSAD, Libor. *Základy speciálního poradenství*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita, 1996, 66 s., S. 37 - 38, ISBN 80-708-3165-0.

- Organizuje osvětové i odborné akce, které jsou zaměřeny na výchovu a vzdělávání postižených osob

Konkrétní úkoly se dále řídí dle zaměření daného SPC a specifickými potřebami handicapovaných osob vyplývajících z druhu a intenzity jejich postižení. Za dobu své existence SPC prokázala, že jsou právoplatnými členy systému speciálního školství, poradenství a lze očekávat rozšiřování jejich sítě.¹¹

Typologie SPC pro klienty podle typu postižení:¹²

- SPC pro klienty s mentálním postižením a autismem
- SPC pro zrakově postižené
- SPC pro sluchově postižené
- SPC pro tělesně postižené
- SPC pro kombinované vady a postižení
- SPC pro klienty s poruchou autistického spektra
- SPC pro klienty s vadou řeči
- SPC pro hluchoslepé

¹¹ NOVOSAD, Libor. *Základy speciálního poradenství*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita, 1996, 66 s., S. 39, ISBN 80-708-3165-0.

¹² OPEKAROVÁ, Olga. *Kapitoly z výchovného poradenství: školní poradenské služby*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2007, 64 s., S. 22, ISBN 978-80-86723-35-8 (BROŽ.).

2. SPECIÁLNĚ PEDAGOGICKÉ CENTRUM PRO ZRAKOVĚ POSTIŽENÉ¹³

2.1 Hlavní znaky

Speciálně pedagogická centra pro zrakově postižené (dále jen SPC pro ZP) poskytují poradenské služby dětem, žákům, studentům se zrakovým postižením, ale i jejich rodinám a pedagogickým pracovníkům, školám a školským zařízením.

V příloze č. 2 vyhlášky č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských zařízeních jsou uvedeny, jak již bylo popisováno, jednak standardní činnosti SPC společné, ale také standardní činnosti speciální, které se liší typem centra podle postižení. Jedná se o speciální činnosti, ve kterých jsou především konkretizovány reedukační a kompenzační postupy, kterými se pracovníci center při práci s klienty řídí.

„Ve speciálně pedagogickém centru pracují obvykle dva speciální pedagogové, psycholog a sociální pracovník. Podle potřeb klientů mohou být centra posílána o další pracovníky, oftalmologa, rehabilitačního pracovníka, instruktora prostorové orientace.“¹⁴ Většinu úkolů však zastávají speciální pedagogové, kteří jsou nepostradatelným článkem ve fungování správného chodu SPC pro ZP. A to zejména informativní činnost, dokumentaci o vedení centra a sociální šetření. Bohužel jsou postrádáni psychologové zaměřeni na práci se zrakově postiženými. Efektivita týmové práce v terénu je při částečném úvazku velice nesnadná. Diagnostika, která je v terénu prováděna, tj. pozorování,

¹³ Není-li uvedeno jinak, následující kapitola zpracována z JANKOVÁ, JÍLKOVÁ in KUCHARSKÁ, Anna, Lea KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ a Zita NOVÁKOVÁ. *Obligatorní diagnózy a obligatorní diagnostika ve speciálně pedagogických centrech: metodický materiál z projektu IPPP ČR č. 2/2006 a č. 2/2007*. Vyd. 1. Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, 2007, 220 s. S. 129 – 144, ISBN 978-808-6856-421.

¹⁴ HAMADOVÁ, Petra, Lea KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ a Zita NOVÁKOVÁ. *Oftalmopedie: texty k distančnímu vzdělávání*. 1. vyd. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2007, 125 s. S. 71, ISBN 978-807-3151-454.

rozhovor s dětmi, jejich rodiči a učiteli je jedním z hlavních úkolů SPC k dosažení integrace¹⁵ zdravotně postižených jedinců.

Při integraci se dá zároveň hovořit o řešení problematiky soužití majority, v tomto případě zdravých jedinců, a minority, tedy lidí se sociálním a zdravotním znevýhodněním, kam spadají pochopitelně i zrakově postižení. Postoje tolerance a intolerance, jejich kořeny a vývoj jsou v procesu pozitivního ovlivňování soužití lidí s odlišným osudem nepochybně určujícím faktorem.¹⁶

Při převzetí klienta do péče, je v centech prováděna komplexní diagnostika. Převzetím do péče je míněno „doprovázení“ klienta od období předškolního, přes povinnou školní docházku i v době studia na střední a vyšší odborné škole. S péčí je úzce spojena i konzultace a metodické pokyny rodičů a pedagogů. U určitého typu zrakového postižení zůstává dítě v péči SPC především v předškolním věku. Díky reedukaci zraku za podpory pracovníků centra může dojít k úpravě zrakových funkcí dítěte, ale přesto se objevují obtíže specifické povahy a v průběhu školní docházky je vhodná spolupráce center s pedagogicko-psychologickými poradnami jako další odbornou institucí.

Jelikož období rané péče o zrakově postižené děti a jejich rodiny je v ČR na dobré úrovni, klienti v tomto věku se tedy v SPC objeví pouze sporadicky, záleží na kraji, dostupnosti péče a stupni postižení.

Je důležité si uvědomit, že SPC pro zrakově postižené jsou školská poradenská zařízení a poskytují tedy „školské služby“ a protože je SPC pro ZP školské zařízení, vymezuje se především na zvládnutí činností souvisejících se školní docházkou. V předškolním období se klient připravuje na zahájení

¹⁵ Integrace – odborné scelení, ucelení, sjednocení; postupné začleňování do společnosti z KLIMEŠ, Lumír, Lea KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ a Zita NOVÁKOVÁ. *Slovník cizích slov: metodický materiál z projektů IPPP ČR č. 2/2006 a č. 2/2007*. 7. vyd., V SPN vyd. 2., rozš. a dopl. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2005, 829 s., S. 310, ISBN 80-723-5272-5.

¹⁶ NOVOSAD, Libor. *Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním: základy a předpoklady dobré poradenské praxe*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009, 269 s., S. 24 ISBN 978-807-3675-097.

povinné školní docházky, poté následuje úprava podmínek a forem přístupu ke klientovi, aby docházku do vybrané školy zvládl. V dalším období se soustředí na zvolení vhodných pomůcek a navázání kontaktů s dalšími organizacemi, které se zabývají pomáháním jedincům se zrakovými vadami nejen v běžném životě, ale i profesním. Práce speciálního pedagoga v SPC je mnohostranná, variabilní a flexibilní. Každý speciální pedagog se musí přirozeně snažit, aby se náplň jeho práce přizpůsobila širokému spektru zrakově postižených jedinců.

Klienti s nejtěžší formou postižení přicházejí většinou ze Středisek rané péče a na doporučení. Jiní přicházejí do SPC v době zahájení docházky do mateřské školy, kde učitelky vyzorují, že dítě „není zcela v pořádku“. Takové „štěstí“, kdy všímavé učitelky zaznamenají včas nějaké negativní signály, je bohužel poskrovnu. Často se stává, že klient vyhledá pomoc až těsně před zápisem do základní školy. Důvodů proč se tak děje, je celá řada. Bývá tak většinou kvůli nízké informovanosti o službách, které SPC poskytuje. Jindy jde o malou odpovědnost rodičů, kteří příliš dlouho váhají, zda dítě přihlásit či ne, domnívají se, že se stačí domluvit s učitelkou a problém je vyřešen. Poslední skupinou, kteří navštěvují SPC jsou děti, kolem desátého roku věku. Jedná se hlavně o děti po úrazech nebo vrozenou zrakovou vadou, jejíž projevy se objevují právě v pozdějším věku.

Většina SPC pro zrakově postižené jsou zřízena jako součásti speciálních základních škol nebo speciálních mateřských škol. Podle současné legislativy jsou kompetence SPC pro zrakově postižené jsou široké. Pracovníci SPC mají kromě práce mimo svojí kmenovou školu (dětí, žáci, studenti se zrakovým postižením vzdělávající se integrovaně) i mnoho úkolů, které vykonávají pro žáky své kmenové školy.

2.2 Spolupráce s klienty

Kdo by si myslel, že klienti přicházejí do SPC pro zřetelně postižené pro jednorázovou radu nebo informaci, ten ať se nenechá mýlit. Zde se jedná především o zajištění průběžné a intenzivní péče. „*Navázání kontaktu s klientem je nezbytným předpokladem smysluplnosti poradenské práce. Tento kontakt vyžaduje komunikaci založenou na důvěře, rovnoprávnosti, porozumění a vzájemném respektování.*“¹⁷ Rodiče se radí o volbě vzdělání svého dítěte, jakou se mají dát cestou, žádají doporučení vhodné mateřské školy, základní školy a po prvním setkání se opět vrací. SPC zařadí jejich dítě mezi své klienty. Řeší se otázka profesní orientace s omezeními vyplývajícími ze zřetelné vady. Tento problém se řeší již v průběhu péče.

Speciální pedagogové, psychologové, případně ostatní odborníci ze SPC, kteří se zabývají tematikou rozvoje dětí, nemusí za každé situace postihnout daný jev či konkrétní případ dostatečně analyticky v souvislosti s obsahem a procesuální stránkou výchovně-vzdělávacího procesu. Jejich konzultační, metodická, poradenská a terapeutická pomoc je však nezbytná a v některých případech dokonce nezastupitelná.¹⁸

Rodiče přicházejí i v situaci, kdy je dítě v některém zařízení již zařazeno a škola i rodiče chtějí poradit s úpravou podmínek pro jeho vzdělávání. V tomto případě je klient podroben vstupnímu vyšetření, které je podkladem pro jeho další působení. Při dalších kontaktech se uskutečňují činnosti, které se dají nazývat jako speciálně pedagogická částečná vyšetření.

Cílem je hodnocení výsledků probíhající edukace, popsání problému a doporučení činností, které by měly přispět k jeho řešení. Setkání mezi pedagogy a rodiči nebo školou klienta dochází nejméně dvakrát ročně. Ve

¹⁷ NOVOSAD, Libor. *Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním: základy a předpoklady dobré poradenské praxe*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009, 269 s., S. 125 ISBN 978-807-3675-097.

¹⁸ OPEKAROVÁ, Olga. *Kapitoly z výchovného poradenství: školní poradenské služby*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2007, 64 s., S. 13, ISBN 978-80-86723-35-8 (BROŽ.).

většině případů jsou setkání častější, záleží hlavně na individuálních potřebách klienta a také na možnostech centra tj. zejména vzdálenost místa bydliště při terénních službách anebo naopak dostupnost centra pro klienta. Během nastolené péče jsou tyto kontakty nejen iniciativou rodičů, ale také školy a pracovníka SPC.

Speciální pedagogové SPC se starají o výuku předmětů speciální péče, jako jsou např. prostorová orientace, práce s kompenzačními pomůckami nebo psaní bodovým písmem. Tuto výuku dodržují pokud možno pravidelně jednou týdně nebo jednou za čtrnáct dní. V některých případech, se buď doporučuje využití externího pracovníka, nebo také SPC využívá možnosti, že v rámci svých akreditačních kurzů vyškolí učitele, výchovného poradce, asistenty pedagoga a tito pedagogové pak zajišťují onu péči u svého žáka.

SPC zřízena při mateřských a základních školách pro zrakově postižené, provádějí jeden typ jednorázových vyšetření. Jde o žáky již navštěvující běžné základní školy a mají zde problémy. Jejich rodiče žádají na doporučení různých odborníků vřazení do základních škol pro zrakově postižené. Pro ředitelství speciálních škol pro zrakově postižené je rozhodující právě vyšetření ze SPC pro ZP. Pracovník v tomto případě shromáždí veškeré zprávy a informace z vyšetření, kam spadá i základní rodinná a sociální anamnéza. Vypracuje zprávu pro ředitelství speciální školy, ve které doporučí žáka ke vřazení do příslušného ročníku a za vhodných podmínek. Ve zprávě se případně doporučuje diagnostický pobyt.

2.3 Poskytované služby dle věkových kategorií

Předškolní věk

- Doporučení zařazení dítěte do speciálních MŠ
- Doporučení sestavení Individuálního vzdělávacího plánu (dále jen IVP), doporučení k úpravě podmínek vzdělávání
- Nástup do školy, školní zralost, doporučení k odkladu školní docházky
- Reedukační a kompenzační cvičení s dítětem, spolupráce s rodinou a předškolním zařízením tak, aby dítě bylo připraveno na vstup do školy
- Návštěvy předškolních zařízení s integrovaným dítětem, ukázky práce s dítětem, kontrola plnění IVP, metodické vedení učitelů a rodičů

Mladší a starší školní věk

- Zařazení do optimálního vzdělávacího programu
- Odborný posudek k integraci
- Doporučení k sestavení IVP, doporučení k úpravě podmínek vzdělávání
- Doporučení náplně práce asistenta pedagoga
- Profesionální poradenství
- Doporučení k úpravě podmínek při přijímacích i závěrečných zkouškách
- Návštěvy škol, konzultace s vedením školy, s výchovnými poradci, školními speciálními pedagogy případně psychology, konzultace s třídními učiteli a dalšími vyučujícími klienta, pozorování klienta při práci v hodinách, práce s klientem, kontrola plnění IVP

Všechny výše uvedené činnosti plní SPC v průběhu péče o klienta. Některé z nich se opakují pravidelně. Např. odborný posudek k integraci se obnovuje nejméně jednou za dva roky. U některých jedinců míra podpůrných opatření věkem roste, někdy stagnuje a někdy zase klesá.

Středoškolský věk

- Odborný posudek k integraci
- Doporučení k úpravě podmínek vzdělávání, doporučení k sestavení IVP
- Doporučení k úpravě podmínek při přijímacích i závěrečných zkouškách

Na středních školách studují integrovaně žáci se zrakovým postižením, kteří mají studijní předpoklady. Přijímací zkoušky jsou pro ně upraveny tak, aby je zvládli i přes svůj handicap. Dají se předpokládat výborné schopnosti v oblasti práce s kompenzačními pomůckami, schopnosti v oblasti prostorové orientace.

Pracovníci SPC pomáhají žákům v mnoha ohledech. Připravují studijní materiály, učebnice, usnadňují komunikaci a spolupráci s profesorským sborem střední školy v otázkách tematických plánů tj. tvorba IVP v těch oblastech, kde je zraková vada na překážku při plnění jistých činností (hledání v mapách atp.)

SPC vystavuje odborný posudek k integraci, kde jsou uvedeny speciálně pedagogické postupy a doporučené pomůcky, které jsou pro integrovaného žáka vhodné. Je pravdou, že na střední škole příliš takovýchto pomůcek není. Avšak žáci bývají vybaveni osobními pomůckami, díky kterým požadavky ke studiu zvládnou.

Dospělí

Dospělí studenti bývají v péči SPC pouze ve dvou výjimečných případech. V prvním případě jde o studenty, kteří mají kombinované postižení např. zrakové a mentální postižení, kteří se vzdělávají v programech pro osoby s hlubokým mentálním postižením. Zde se využívá metodických postupů a pomůcek stejných jako u dětí předškolního věku. V druhém případě jde o studenty vyšších odborných škol. Ti jsou také dobře vybaveni kompenzačními pomůckami. SPC bývá, se souhlasem studenta přizváno školou ke konzultaci o míře podpůrných opatření, vhodných pomůckách nebo o úpravě studijní literatury.

2.4 Práce speciálního pedagoga a psychologa v oblasti diagnostiky

„V přípravě dítěte se zrakovým postižením na vstup do školy nezůstávají jeho rodiče osamoceni. Pomáhají jim zejména odborníci z poradenských pracovišť a speciálně pedagogických center při speciálních školách pro zrakově postižené.“¹⁹

Speciální pedagog SPC provádí speciálně pedagogickou diagnostiku s cílem zjistit míru potřebných podpůrných potřeb klienta a tyto potřeby dále náležitě specifikovat.

Psycholog SPC pro zrakově postižené se zaměřuje na psychologickou diagnostiku zrakově postižených, na různé typy psychoterapie tj. individuální, rodinnou a skupinovou. Může se ale zabývat také poradenstvím. Cílem psychologického vyšetření je zjistit jak na tom klient je z duševního hlediska a jeho vývojovou úroveň, včetně rozumových schopností a charakteristiky osobnosti. Dále mapovat zájmy, úroveň paměti, pozornosti a soustředění, problémy při zpracování zrakových podnětů, zejména charakter a podstata

¹⁹ KEBLOVÁ A., *Zrakově postižené dítě*, Septima 2001, s. 32, ISBN 80-7216-191-1

zrakového vnímání při čtení, psaní, počítání, prohlížení obrázků, objektů a obrazců). Během vyšetřování se psycholog zajímá o adaptaci dítěte v kolektivu třídy a jeho sociální postavení v něm. Zjišťuje míru poskytování pomoci při vyrovnávání se s vadou zraku.

Psycholog, který vyšetřuje těžce zrakově postiženého, musí předvést svou orientaci ve zrakových postiženích a musí se dokázat orientovat podle očního nálezu. Jak již bylo řečeno, jsou mezi zrakově postiženými značné rozdíly, stejná diagnóza může mít ve svém průběhu různou úroveň zrakových funkcí. Standardizace testů u zrakově postižených je proto velice nesnadná až obtížná. Aby měl vyšetřovaný vytvořeny optimální podmínky pro zrakovou práci, vyhovující velikost písma, ideální světelné podmínky, musí umět psycholog na základě úrovně zrakových funkcí klienta přizpůsobit vhodně diagnostiku.

Jde hlavně o diagnostické úlohy, ve kterých jsou zrakové funkce nezbytně potřebné. Protože standardnost zadání úkolu může být narušena, nemůžeme se již opírat o normu a výsledek by se tudíž měl posuzovat spíše kvalitativně. Netřeba větších modifikací u testů, ve kterých se jedná o práci s verbálními podněty.

2.5 Diagnostické postupy

2.5.1 Vstupní údaje

Důvody k převzetí do péče

Podněty vycházejí nejčastěji buď od rodičů dítěte, také však ze strany školy či školských zařízení. SPC si vyžádá od rodičů písemný souhlas s navrhovanou péčí. Vstupní informace jsou získávány od rodičů nebo třídní učitelky žáka. V nich se zpravidla uvádějí důvody, které vedly k hledání pomoci u SPC.

Lékařská vyšetření

Rodiče předkládají zprávy od lékařů, které jsou pro další postupy SPC nezbytné. Většinou jde o vyjádření oftalmologa a dále to bývá zpráva od neurologa, endokrinologa, ortopeda či psychiatra. Pokud se pracovníkům SPC zdá dokumentace neúplná, navrhnou případné dovyšetření specialistou v oboru. Např. dětským očním specialistou. Ne vždy je snadné zprávu od odborných lékařů získat a rodiče s tím mívají značné těžkosti. Důvodem jsou nevyjasněné a neupřesněné kompetence.

Informace z jiných zařízení

Shromažďují se informace z ostatních SPC, ze PPP a od klinických psychologů. Dále jsou velice významné tzv. „Zprávy o péči“ od Středisek rané péče, zprávy ze zařízení zabývající se problematikou dysfunkcí či jiných soukromých zařízení.

Údaje získané od rodičů

Jde o základní údaje o dítěti – identifikace, škola, kam dítě dochází, podepsaná „Dohoda o spolupráci“ tj. písemný souhlas s péčí, kde je konkrétně objasněn význam slova péče. Dále jsou rodiče seznámeni a následně podepisují souhlas s dlouhodobým vyšetřováním. Praxe se v této sféře v každém SPC pro ZP liší.

2.5.2 Vlastní vyšetření

Anamnéza

Je více způsobů pro získání podrobné anamnézy. Ve většině center mají tento úkol na starosti sociální pracovníci. V těch centrech, kde sociální pracovníci nejsou, zjišťují údaje sami speciální pedagogové a psychologové. K získání anamnézy rodinné, osobní či sociální, je používáno metody rozhovoru. Rodiče dítěte v závěru vyplní dotazník týkající se zrakového

postižení. Část školní anamnézy je získáno od rodičů, dále se doplňuje rozhovorem s pedagogy školy, vychovateli, sběrem dat, nahlížením do sešitů a školní dokumentace.

Metoda pozorování

Je to jedna z nejdůležitějších metod v diagnostice, kterou využívají pracovníci SPC pro ZP. Pozornost je věnována klientovi, rodičům a pedagogům při styku jak v ambulantních podmínkách přímo v SPC, při pedagogickém a psychologickém vyšetření, tak i v terénu ve škole nebo v domácím prostředí. Jsou sledovány jejich reakce, chování a vztahy tak, aby se speciální pedagog či psycholog v závěru schůzky mohl vyjádřit k oblastem dále uváděným. Dále se sledují změny v chování dítěte ve známém i cizím prostředí, v kontaktu se známými i neznámými lidmi, jeho emoce, soustředění a reakce ve vypjatých či stresových situacích.

Vyšetření psychologické

Pro přípravu psychologického vyšetření je potřeba formulovat požadavky a získat anamnestické údaje. U formulace záleží na obtížích klienta a otázce od rodičů, učitele nebo speciálního pedagoga. Pro správné navázání kontaktu, ke konkrétnímu zjištění zájmu ze strany dítěte, rodičů a učitelů je vhodný a nezbytný počáteční rozhovor. Jak pro práci psychologa, tak i pro práci speciálního pedagoga je tato explorační metoda zcela nezastupitelná a provádí se nejlépe na začátku i na konci vyšetření.

Z psychologického vyšetření se dá také zjistit, jak se psychicky dítě se svým handicapem vyrovnává i to, jak se s tímto životním bojem vyrovnávají jeho rodiče. Každý z členů rodiny se s tím vyrovnává po svém a každý je v jiné fázi sebekontroly. Další důležitý faktor je ten, zdali se dítě začleňuje mezi vrstevníky či není-li svým okolím odmítáno nebo dokonce opovrhováno. To vše je nutné pro vypracování odborného posudku.

Psychologické vyšetření je u zrakově postižených velice náročné, a to proto, že se problém u každého klienta liší. O psychology se specializací na zrakově postižené je nouze a bylo by opravdu dobré, kdyby jejich počet do budoucna vzrostl. Díky tomu by bylo snazší eliminovat zásadní problémy psychologického vyšetření osob se ZP jako je uzpůsobení diagnostického postupu potřebám klienta, znalost jednotlivých metod, které se mohou používat bez větších modifikací, ale i umění přizpůsobit metodu potřebám dítěte se zrakovou vadou.

Nedílnou součástí práce psychologa i speciálního pedagoga je vyšetření dítěte v oblasti jeho aktuální připravenosti na školní vyučování. Provádí se tak před zahájením povinné školní docházky. Posuzuje se školní zralost podobně jako u dětí, které nejsou omezeny žádným handicapem, ale přesto se na ono zrakové postižení musí brát zřetel a ohled. Než dítě začne docházet do školy, musí projevit určité základní dovednosti, které jsou nezbytné. Hlavním bodem je samostatnost v oblasti oblékání, jídla a sebeobsluhy. Vyzrálé musí být nejen po fyzické stránce, ale také po stránce psychické, citové a samozřejmě sociální.

Jedním z podnětů pro psychologické vyšetření je školní nezralost. Ta se může projevovat jak v celku, tak i v jednotlivých sférách. Důsledky školní nezralosti jsou různé. Horší prospěch mohou mít i nadprůměrně nadaní žáci, kdy třeba dítě prožívá ve škole záporné emoce a vytváří si tak negativní postoj ke škole. Nebo je přetěžováno jak ve škole, tak doma rodiči a může tak dojít k neurotickým potížím a zdravotnímu oslabení. U dítěte se začnou projevovat reaktivní poruchy chování, kdy může být dítě agresivní, plaché nebo úzkostné a takto se potom oslabuje schopnost koncentrace pozornosti.

Pro stanovení zralosti či nezralosti dítěte pro zahájení povinné školní docházky se využívá různých testů, které přispívají k jasnějšímu pohledu na situaci. Mezi ty základní patří *Edfeldtův test* a *Test obkreslování*, ale zřejmě tím nejznámějším je *Orientační test školní zralosti*. Tento test vypracoval Jirásek jako českou verzi Kernova testu. Je tvořen třemi úlohami, kresbou lidské postavy, napodobením psacího písma a obkreslením jistého seskupení teček. U těžší slabozrakosti používá dítě pro kreslení fix na formát A4, předlohu ukázky

písma a uspořádání teček optimálně zvětšíme. Tím se posuzuje i koordinace oko – ruka, i jak vnímá zrakové podněty na ploše. Všechny tři úkoly se zaměřují hlasně na vyspělost jemné motoriky a schopnost vizuo-motorické koordinace. Úlohy „Napodobení psacího písma“ a „Obkreslení skupiny teček“ jsou úkolem v pravém slova smyslu. Dítě je zde přinuceno vyvinout úsilí, přimět se svou vůlí ke splnění instrukce. Jednotlivé úkoly se svými nároky vzájemně doplňují a dohromady tvoří komplex schopností a vlastností, které tvoří základ předpokladů pro úspěšné započetí školní docházky.

Pro posouzení předškolních vědomostí dítěte se užívá *Zkouška znalostí předškolních dětí*. Zde se také musí přihlížet k tomu, zda dítě mělo možnost získat potřebné zkušenosti s ohledem na jeho handicap a zda může některé z pojmů vůbec znát. Nemělo by se opomenout ani vyšetření laterality neboli dominance ruky. Psycholog zde musí postupovat velice obezřetně.

Každé z dětí trpících zrakovým postižením má také samozřejmě odlišnou sociální zkušenost, dozrává později citově i sociálně, je silně citově závislé na matku či vychovatele. Zrakově postižený mívá většinou odklad a nastupuje na ZŠ až v sedmi letech, především pokud se jedná o integraci do běžné školy. Příčinou nezralosti bývá nerovnoměrný tělesný vývoj, špatný zdravotní stav, opožděný mentální vývoj, neurotizace a veškeré nedostatky ve výchovném prostředí, hyperprotektivita rodičů a vychovatelů. Dítě se zrakovým postižením musí mít dostatek vnější motivace a bezesporu velkou míru podpory rodičů, aby efektivně vykompenzovalo nedostatek zrakových podnětů, které postrádá.

Neodmyslitelnou sférou při vyšetření psychologa je vyšetření IQ. Pro vyšetření inteligenčních dovedností se užívá tzv. *Stanford-Binetova zkouška Terman-Merrillové* nebo test *WISC*. Bohužel obrazce, které jsou například v testu *WISC* jsou pro zrakově postižené nečitelné a mají opravdu s tím opravdu problém. Zejména proto, že obrázky nejsou kresleny hlavními liniemi, je zde spousta čar a barev. Zvětšení velikosti obrázku je neúčinné.

Se vstupem do školy si teprve začne dítě plně uvědomovat, že je oproti ostatním zdravým spolužákům odlišné, což je velice kritické období. Děti

školou povinné začínají mít také problémy v oblasti výuky. Diagnostikovat potíže ve čtení a psaní, včetně diferenciatní diagnostiky specifických výukových obtíží, je zvlášt' náročné u zrakově postižených jedinců. „*Schopnost dítěte číst bodové písmo, „číst“ obrázek, znázornit tvar obrysu po předchozím ohmatání je vysoce závislá na paměti dítěte a na analyticko-syntetické činnosti mozku. Tyto schopnosti se pak nejvíce odrážejí ve školním prospěchu dítěte.*“²⁰ Záleží na tom, zda nedostatky v těchto sférách jsou způsobeny právě zrakovou vadou nebo jiným odůvodněním, které může mít vliv na zvládnutí školních dovedností. Psycholog v takových případech využívá odborné pomoci svých kolegů odlišného zaměření, a to zejména oftalmologa, zrakového terapeuta či tyflopeda při upřesnění diagnózy funkčním vyšetřením zraku. Na první pohled se může zdát, že se metody pro určení školních obtíží příliš neliší od metod využívaných u zdravých jedinců. I u dětí se zrakovým postižením se posuzuje úroveň dosažená ve čtení, psaní, počítání a hledáme možné příčiny školních neúspěchů. Je vhodné poznamenat, že jde spíše o parketu speciálního pedagoga než psychologa, který se na hodnocení školních obtíží spolupodílí např. intelligenčním testem.

I při určování školního selhávání se využívá diagnostických postupů a nástrojů, jaké jsou např. *Zkouška čtení, Zkouška psaní* a další. I u těchto vyšetření se musí dbát na úpravu zadání vlivem zrakového postižení. Při verbální komunikaci a zadávání úkolů se nemusí dělat výraznější změny, jako je tomu např. u zkoušky sluchové diferenciaci. Nemůže být pochyb, že pokud by byly vytvořeny testy psaní, čtení a počítání přímo pro využití u zrakově postižených či nevidomých, byla by diagnostika výrazně ulehčena.

Jsou situace, kdy je psycholog postaven před jiné úkoly – např. zhodnocení postavení dítěte ve třídě a postupuje zcela obvyklým způsobem, jak se pracuje se třídou v jiných případech, např. zpracováním *Sociometrického ratingového dotazníku*.

²⁰ VENCLOVÁ, Iva. *Školní úspěšnost dětí se zrakovým handicapem*. Brno: Paido, 2004, 94 s., S. 9, ISBN 80-731-5094-8.

Ve starším školním věku je pak nutná diagnostika s ohledem na volbu povolání. Užívá se již výše zmíněný test inteligence, dále zkoušky čtení a psaní a také test kresby. Dále testy obkreslovací, zájmové a dotazníky na zjištění osobnosti. Východiskem jsou zájmy žáka, ale při vybraném povolání se musí rozhodně zvážit, zda je vhodné pro konkrétní typ zrakového onemocnění. I u těchto testů se samozřejmě přizpůsobí podmínky pro jeho vyplnění. Pro nevidomé se převedou dotazníky do hmatového písma nebo se zvolí verbální varianta a odpovědi se posléze zaznamenávají. Používá se též elektronického dotazníku s hlasovým a hmatovým výstupem pro snazší ovladatelnost.

Po konzultaci se speciálním pedagogem vypracovává psycholog doporučení pro zajištění ideálních podmínek v přijímacím řízení, testuje míru zátěže a podílí se samozřejmě na individuálním vzdělávacím plánu žáka.

Vyšetření speciálním pedagogem

Speciální pedagog pozoruje především úseky týkající se sebeobsluhy dítěte, kam spadá osobní hygiena, oblékání a manipulace s kompenzačními pomůckami.

Stejně tak sleduje motoriku dítěte, zejména orientaci v prostoru, chůzi po rovině či schodech, zajímá se i o to jak překonává překážky a zda nepůsobí neobratně. K tomu neodmyslitelně patří i jemná motorika, u které je rovněž nutný trénink.

Jako stěžejní oblast pozorování jsou percepční kvality klienta. Speciální pedagog sleduje velice pečlivě nejen zrakové vnímání, ale i ostatní podpůrné smysly daného dítěte. Je jisté, že jedním z nejvýznamnějších smyslů při absenci zrakového vjemu je hmat, kdy dítě poznává předměty dotykem, rozlišuje povrch podle drsnosti, rozlišuje geometrické tvary, tvary písmen a číslic a sluch, kde je zapotřebí trénovat sluchovou paměť a diferenciaci hlásek.

Je nezpochybnitelné, že navazování kontaktů s vrstevníky a dospělými lidmi, způsob chování při vyučování, aktivita, chování v běžných podmínkách, ale i reakce na náhlé změny, emocionální zralost, strach z neznámého a

vyrovnávání se s vlastním handicapem jsou oblasti neméně důležité. K těmto sociálním dovednostem speciální pedagog při vyšetření rovněž přihlíží.

Vyšetření speciálním pedagogem se liší tím, zda je prováděno ambulantně či v terénu, věkem dítěte a také podle úrovně zrakových funkcí. Pozorování je vhodné jak přímo ve třídě školy, tak na akcích ve třídním kolektivu mimo budovu školy. Zde má speciální pedagog příležitost, aby dokázal hodnotit postavení žáka mezi svými vrstevníky, jeho míru spoluúčasti na vytváření vztahů ve třídě, přístup k pedagogům a projev vlastností v mezilidských vztazích.

2.5.3 Závěr vyšetření

Na závěr se sdělí klientovi a jeho rodičům výsledky vyšetření s doporučeními pro další péči. Zjištěné poznatky ze speciálně pedagogického vyšetření se projednávají hned na místě s rodiči, pedagogy, s klientem buď zvlášť, nebo dohromady po předešlé domluvě.

Stanoví se úkoly, na kterých se bude v následujícím období pracovat. Domluví se termín dalšího setkání. O kontaktu se vyhotoví *písemný zápis*, který dostane každý z účastníků jednání (škola, rodiče, SPC). Je velice důležité, aby se ve zprávě nepsalo pouze o zjištěných problémech a nedostacích, které je zapotřebí nějakým způsobem odstranit, ale hlavně zdůraznit vše, co se za uplynulé období povedlo, aby bylo sdělení vyvážené.

Je vhodné zmínit, že za podpory současné legislativy je umožňováno speciálním pedagogům i psychologům v SPC vycházet ze zpráv z vyšetření konaných v jiných zařízeních, tato zjištění doplnit vlastními připomínkami a komplexně posoudit potřeby dítěte, žáka, studenta, doporučit konkrétní podpůrná opatření, tak aby dítě, žák, student, měl možnost vzdělání, a to za svých vyhovujících podmínek přizpůsobených jeho potřebám a schopnostem.

Pozitivní zprávou je, že v současnosti se začíná upouštět od lékařské terminologie a určování podle stupňů zrakového postižení. Je nezbytné posuzovat duševní i tělesné schopnosti a možnosti dítěte, rodinného zázemí nevyjímaje a podle toho dále pracovat.

2.6 Individuální vzdělávací program

Individuální vzdělávací program (IVP) žáka je závazná písemnost pro zajištění speciálních vzdělávacích potřeb žáka a svým obsahem musí odpovídat požadavkům stanovených daným legislativním předpisem.²¹ Tyto potřeby jsou u zrakově postižených různé a liší se. IVP lze i proto rozdělit do následujících dvou skupin:

Do první skupiny se řadí IVP popisující potřebné podmínky k edukaci zrakově postižených žáků. Právě v tomto IVP se určují oblasti, ve kterých je nezbytné tolerovat pomalé pracovní tempo a nízkou výdrž. Dále se dá rozhodnout, ve kterých oblastech je vhodné některé činnosti vynechat nebo je alespoň nepovažovat za základní, např. práce s mapou v zeměpisu a dějepisu, míčové hry v tělocviku, část učiva z geometrie, ale i výtvarné výchovy, pracovní výchovy a další. Žák s tímto IVP, pracuje v celém třídním kolektivu s občasnou pomocí asistenta pedagoga. Může dostávat „náhradní úkoly“. Tyto popsané úpravy se nepovažují za zásadní redukci učiva v daném ročníku. Ve školách, kde se upřednostňuje činnostní forma vyučování, kde všechen obsah vzdělávání, aktivity, činnosti a zájmy vedou k utváření a rozvíjení jednotlivých rozhodujících pravomocí, je možné mluvit o tom, že je nutná úprava podmínek k edukaci jedince se zrakovým postižením. Nejedná se samozřejmě přímo o vzdělávací plán, který by se od ostatních spolužáků ve třídě lišil. Všichni včetně zrakově postiženého budou pracovat na zadaném úkolu ve stejnou dobu, žák s handicapem ovšem jiným způsobem.

²¹ § 6. vyhlášky č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných

V druhé skupině mění individuální vzdělávací plán zásadním způsobem obsah učiva, mění rovněž tematické plány jednotlivých předmětů. Dosažitelná úroveň klíčových kompetencí je u žáků pracujících podle takto upravených IVP naprosto odlišná než jak je tomu u ostatních ve třídě. Tematické plány se upravují podle možností, dovedností a schopností handicapovaného žáka. Takový žák spolupracuje především s asistentem pedagoga, protože jeho činnost během výuky předmětů, v nichž došlo k úpravě, je jiná než mají ostatní spolužáci. Tato možnost je přípustná u zrakově postiženého, jehož handicap bývá v kombinaci s více vadami či jiným zdravotním postižením.

2.7 Typy vystavovaných zpráv

Z vyšetření se vyhotovují následující zprávy:

Zpráva ze speciálně pedagogického vyšetření

Je to zápis průběhu speciálně pedagogického vyšetření klienta, ale i závěry, které vyplynuly z jednání s rodiči, metodická doporučení učitelům. V určitých případech se ve zprávách objevují i návrhy vhodných doplnění do IVP v průběhu školního roku. V závěru zprávy mohou být uvedena doporučení, která jsou výsledkem komplexního zhodnocení žákova momentálního stavu, kdy SPC doporučuje zařazení do určité školy, určitého typu vzdělávacího programu, odkladu školní docházky a za jakých podmínek tak lze uskutečnit.

Zpráva z psychologického vyšetření

Vypracovává ji psycholog v SPC. V SPC pro zrakově postižené je zpráva vyhotovena samostatně.

Odborný posudek k integraci

Tabulka, která je jednotná pro všechna pražská SPC. Speciálně pedagogická centra sídlící v Praze využívají tuto tabulku k vyjádření potřeb svých klientů i klientů z ostatních krajů ČR. Tím, že je tabulka vytvořena

v programu Microsoft Excel, není rázně stanovena. Jsou přípustné malé úpravy a je možné vyjádřit všechny požadované úpravy i pro zrakově postižené. Na její tvorbě se spolupodíleli zástupci ze všech pražských SPC různého zaměření a postupně se s ní naučili pracovat. V části, kde je doporučováno zřízení funkce asistenta pedagoga, je potřeba uvést navrhovanou výši pracovního úvazku, případně i dobu jeho působení ve škole neboli délku trvání pracovního poměru.

Doporučení k sestavení IVP

Jedná se o metodická doporučení pedagogům v průběhu školního roku, kdy je v platnosti odborný posudek a ve škole klienta došlo k nečekaným změnám (stěhování do jiné třídy, zařazení nového předmětu, změna kantora atp.). Je důležité určit přesně pravidelné návštěvy, odpovědného pracovníka ve škole atd. Některé školy zvládají systém integrace samostatně a zásah do jejich práce je spíše na obtíž. Tam, kde je doporučena práce asistenta pedagoga, připojuje se k odbornému posudku a doporučení k sestavení IVP ještě návrh náplně práce asistenta pedagoga případně návrh na jiné podpůrné služby.

3. ZRAKOVĚ POSTIŽENÍ

Je zde hovořeno o těch, kteří mají potíže se základním a nejdůležitějším smyslovým orgánem, bez jehož kvalitního a plnohodnotného fungování si zdraví lidé nedokážou život představit. Řeč je o zraku. Přesto jsou lidé, kterým nebylo přáno, aby mohli bez starostí a obtíží vykouknout z okna a pozorovat bez sebemenších problémů život kolem sebe. Smyslem jejich života je každodenní boj s jejich zrakovým handicapem, úsilí a snaha o to, aby se dokázali co nejvíce začlenit mezi ostatní a žít relativně plnohodnotný život. Nikdo z okolního světa se nedokáže dostatečně vcítit do jejich životní role a situace. Je to vnitřní a osobní soupeření s tím zda se poddat osudu a nebo se mu vzepřít.

Lidské vztahy jsou založeny na vzájemném respektu, toleranci, na slušnosti a zdvořilosti. Výstižně pojmenoval tyto vlastnosti zakladatel novodobé české etikety Jiří Guth-Jarkovský, první ceremoniář prezidenta T. G. Masaryka: Slušnost je člověku vrozená, je to „*blahovolné a dobrotivé smýšlení člověka vždy hotového k jistým obětem a jistému sebezapření, jehož vyžaduje život společenský vůči spolubližním.*“ Zdvořilost je uvědomělým vnějším výrazem slušnosti. Slušnost může být člověku dána, zdvořilosti je nutné se učit, vyvíjet se. Projevovat tyto kladné vlastnosti při kontaktu se zrakově postiženými je samozřejmost, přesto jsou tací, kteří se nechovají tak jak se sluší a patří.²²

Jen těžko si člověk dokáže uvědomovat svět bez chuti, hmatu, bez vůní nebo bez zvuků, ale vůbec si nedokáže představit život buď v naprosté tmě, nebo se na něj dívat s takovými obtížemi, které běžný zdravý člověk nedovede pochopit.

²² BELŠAN, Pavel. *Nahlédnutí do života beze zraku, aneb, Jak se vyhnout diskriminaci lidí se zrakovým postižením*. 1. vyd. Praha: Okamžik, 2007, 48 s., S. 2 ISBN 978-808-6932-156.

3.1 Odlišnosti ve vývoji²³

Je zřejmé, že většina dětí se zrakovým postižením je v péči odborníků již od narození, popřípadě ihned po zjištění zrakové vady, Preventivní prohlídky se provádějí u každého dítěte ve čtyřech letech, tedy před vstupem do školy. Zrakový *screening* patří do zdravotní péče o dítě.

Rodičům bohužel většinou musí přijmout fakt, že právě jejich dítě bude dosahovat maximálně pouze průměrných výsledků, a to v případě mnohonásobné a časově náročné péče rodiny. Úsilí při výchově zdravých jedinců bývá a je samozřejmě velké, ovšem u mentálně, fyzicky či smyslově postižených dětí to platí dvojnásob.

S přiměřenou pomocí by dítě se zrakovým postižením mělo zvládnout samostatně toaletu ve stejném věku jako zdravé dítě. Zrakově postižené dítě je sice omezeno v celé řadě dovedností, avšak mělo by se učit dovednosti ve stejném věku jako děti zdravé, například učit se chodit, mluvit, samostatně jíst, a to průměrně mezi jedním a dvěma roky života.

Ve čtyřech až pěti letech zrakově postižený obvykle demonstruje zvyšující se zájem o ostatní osoby, předměty a místa a snaží se nedostatek zrakových funkcí nahrazovat zbývajícími smysly, především hmatovým a sluchovým vnímáním.

Výcvik smyslů u zrakově postiženého dítěte je hlavním úkolem speciálně pedagogického působení, respektive provádění reedukace tam, kde je alespoň částečné vnímání zachováno. Dalším úkolem je příprava na školní povinnosti, což představuje u zrakově postiženého dítěte osvojení si specifických dovedností, kterými se rozvíjejí zrakové funkce a sluchové vnímání. Uvědoměle se posiluje čich a chuť, a dovednosti, kterými se nacvičují haptizace neboli aktivní hmat, prostorová orientace a samostatný pohyb.

²³ KEBLOVÁ, Alena. *Zrakově postižené dítě*. 1. vyd. Praha: Septima, 2001, 67 s., S. 22, ISBN 80-721-6191-1.

3.2 Skupiny zrakově postižených²⁴

Zrakově postižení se dají rozdělit do základních dvou skupin *se zrakovou vadou orgánovou* (což jsou slabozrací, děti se zbytky zraku a nevidomí) a *se zrakovou vadou převážně funkční* (tam spadají tupozrací a šilhaví jedinci).

Slabozrací

Tito jedinci se vyznačují takovou poruchou zraku, při které je vidění oběma očima i při korekci brýlemi sníženo natolik, že jim bohužel neumožňuje číst písmo běžné velikosti. Slabozraké děti nedokážou rozeznat detaily, nevidí vzdálené předměty a v mnoha případech jen stěží rozeznávají barvy. Vyžadují zvlášť citlivý přístup a speciálně pedagogické metody výchovy a vzdělávání, především rozvíjení zrakových schopností. K jejich zrakové vadě se nutně přihlížet při hodinách tělesné výchovy, ve které se učitel řídí pokyny a zprávami odborníků.

Některé děti používají tzv. *Bifokální brýle* (brýle s dvouohniskovými optickými skly, umožňující hledění do dálky i do blízka), speciální optiku, speciální technické pomůcky a zvětšený tisk. Kompenzační pomůcky pro zrakově postižené budou probírány v samostatné kapitole.

Jak bylo již dříve řečeno, většina zrakově postižených dle míry jejich zrakových obtíží vyžadují speciální upravené podmínky pro jejich zrakovou činnost a orientaci v prostoru. Speciální výchovu a vzdělávání zajišťují v plném rozsahu školy pro slabozraké.

²⁴ Není-li uvedeno jinak, následující podkapitola zpracována z Keblová, Alena. *Integrované vzdělávání dětí se zrakovým postižením*. 1. vyd. Praha: Septima, 1996., S. 6 – 7, ISBN 80-85801-65-5.

Jedinci se zbytky zraku

Děti se zbytky zraku neboli s částečně zachovaným viděním mohou sledovat předměty. Speciálními metodami a pomůckami je možno zbytky zraku lépe využívat při vzdělávání. Výchovná opatření jsou téměř totožná s opatřeními pro nevidomé. „ *Speciální pedagogika pojímá kategorii osob se zbytky zraku jako jedince, jejichž zraková vada se pohybuje na rozmezí praktické slepoty a těžké slabozrakosti. Ve starší terminologii se tato kategorie označovala jako částečně vidící či těžce slabozrací.*“²⁵ Žáci využívají svůj zbylý zrak především proto, aby si rozšířili obzor, orientaci v prostoru a výuce a rovněž i v mezilidských vztazích.

Děti se vyučují dvěma technikami psaní a čtení – jednak černotiskem a potom obecně známým Braillovým písmem. Při vyučování jsou využívány kompenzační učební pomůcky, umožňující těmto žákům využití zbytku poškozeného zraku. Jak již bylo uváděno, ke zrakové vadě se nahlíží při všech činnostech, ale zejména v tělesné a výtvarné výchově.

V současné době zajišťuje speciální péči v plném rozsahu základní škola pro žáky se zbytky zraku, popřípadě školy pro slabozraké.

Děti nevidomé

Děti zcela bez zraku nevnímají ani světlo, prakticky nevidomí mají světlocit, neboli reagují na světlo. Jak je patrné, důsledky nevidomosti se projevují hlavně v neschopnosti zrakového vnímání, které znemožňuje běžný grafický výkon a značně ztěžuje prostorovou orientaci a pohybovou stránku člověka. Žáci pro čtení a psaní využívají Braillovou bodové písmo, v prostoru se orientují za pomoci ostatních smyslových orgánů, zejména využívají hmat a sluch. „*Hmat je výsledkem spolupráce kožního a pohybového analyzátoru při současné spolupráci receptorů, uložených v kůži i ve svalech a šlachách. Hmatáním osoba poznává nejen kvalitu povrchu předmětu, ale navíc s tímto*

²⁵ FINKOVÁ, Dita, Libuše LUDÍKOVÁ a Veronika STOKLASOVÁ. *Speciální pedagogika osob se zrakovým postižením: základy a předpoklady dobré poradenské praxe*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, 158 s., S. 45, ISBN 978-802-4418-575.

*předmětem manipuluje. Výsledkem je schopnost definovat různé kvality předmětů.*²⁶ Sluch je v pořadí druhým významným pomocníkem v orientaci zrakově postižených či nevidomých. „*Sluch poskytuje člověku až patnáct procent všech informací z okolního prostředí. Vnímání řeči umožňuje dorozumívání mezi lidmi, předávání poznatků a vědomostí, navíc lze z její melodie, rytmu, intonace odvodit vlastnosti osob, které hovoří, jejich vztah k obsahu sdělení atd.*“²⁷

Speciálně pedagogická metoda výchovy a vzdělání je zaměřena na rozvíjení zbylých smyslů. Pomocí kompenzačních pomůcek auditivních, taktilních a taktálně-auditivních se učí především hmatově poznávat svět, cvičí si sluch. Nevidomé děti jsou záměrně vedeny k tělesné činnosti, k pohybovosti a k sebeobsluze. Speciálně pedagogickou péči zde zajišťuje mateřská a základní škola pro nevidomé.

Tupožrací

Tito děti mají sníženou zrakovou ostrost na jednom z čí, vidění druhého oka bývá zachováno. Takto postižené děti ztrácejí výhody vidění oběma očima, tzv. vidění binokulárního – schopnosti vidět perspektivně a plasticky. Průvodním znakem tupožrakosti bývá šilhání.

Náplní speciálně pedagogické péče je procvičování tupožrakého oka pomocí neoptických a ortoptických cvičení hlavně dětí v předškolním věku. Speciální péči jim poskytují specialisté z obou hlavních oblastí tj. medicíny a samozřejmě pedagogiky, a to tzv. *očních třídách* mateřských škol nebo ve speciálních mateřských školách pro tupožraké a šilhavé děti, popř. dětem školního věku ve specializovaných třídách. Většinou jde o žáky prvního stupně od prvního do třetího ročníku.

²⁶ KEBLOVÁ, Alena, Libuše LUDÍKOVÁ a Veronika STOKLASOVÁ. *Hmat u zrakově postižených: metodická publikace*. 1.vyd. Praha:Septima, 1999,40 s., S. 5 ISBN 80-721-6085-0.

²⁷ KEBLOVÁ, Alena, Libuše LUDÍKOVÁ a Veronika STOKLASOVÁ. *Sluchové vnímání u zrakově postižených: metodická publikace*. 1. vyd. Praha: Septima, 1999, 30 s., S. 5 ISBN 80-721-6080-X.

3.3 Integrované vzdělávání

Jak je již zmiňováno, všechny děti se zdravotním postižením, tedy i děti se zrakovým postižením, si mohou v současnosti vybrat mezi speciální a běžnou školou. Oba způsob výchovy a vzdělávání těchto jedinců má své plusy a mínusy. Speciální školy a případně speciální třídy pro zrakově postižené zřízené v běžných mateřských nebo základních školách jsou zárukou speciálně pedagogického přístupu, speciální péče a speciálních didaktických a technických pomůcek, usnadňujících práci. Avšak ve třídách běžných mateřských škol zpravidla vyučují učitelé bez pedagogické specializace pro výchovu a vzdělávání žáků se zrakovým postižením. Tito žáci plní výchovné a vzdělávací cíle běžných mateřských škol, ale navíc by jim i zde měla být poskytována speciálně pedagogická péče, vyplývající z jejich zrakové vady. Ovšem jak je patrné, tato potřebná péče však v současnosti v běžných školách dosud není v plné míře zajišťována. Důvody jsou zřejmé, malá odborná připravenost učitelů, nedostatek specialistů nejen v SPC pro ZP jak již bylo řečeno v předešlých kapitolách, ale též ne zcela vyhovující vybavení běžných škol kompenzačními pomůckami a vysoký počet žáků ve třídě, který ztěžuje individuální přístup ke zrakově postiženému dítěti.²⁸

Integrované vzdělávání v běžných školách vychází z předpokladu, že pokud dítě s postižením žije od dětského věku dohromady se zdravými vrstevníky, bude mít v dospělosti minimální problémy při začleňování do širší společnosti i do pracovního kolektivu. Prokazatelným plusem integrace je pro zrakově postižené dítě možnost zůstat v rodině. Z hlediska sebejistoty není zanedbatelná ani skutečnost, že běžná škola, kam dotýčný dochází, se zpravidla nachází v pro něj známém prostředí čili v místě jeho bydliště.²⁹

Klíčem k úspěchu integrovaného vzdělávání je bezproblémové přijetí zrakově postiženého dítěte spolužáky. Třídní kolektiv je nutné na jeho příchod

²⁸ Keblová, Alena. *Integrované vzdělávání dětí se zrakovým postižením*. 1. vyd. Praha: Septima, 1996., S. 8, ISBN 80-85801-65-5.

²⁹ KEBLOVÁ, Alena. *Zrakově postižené dítě*. 1. vyd. Praha: Septima, 2001, 67 s., S. 54, ISBN 80-721-6191-1.

předem připravit. Čím vstřícnější bude jeho přijetí zdravými dětmi, tím úspěšnější bude i jeho pozdější začleňování do společnosti. „*Výuka zrakově postižených může být pro učitele bez zkušeností se zrakově postiženými velmi náročná. Všeobecně platí, že každý vyučující musí vytvořit svou vlastní strategii práce.*“³⁰ Bylo by naprostým selháním, kdyby se žák se zrakovým postižením stal terčem verbálních či agresivních útoků spolužáků a zůstal uzavřen v izolaci, kdyby se s ním zacházelo nedůstojně. Ovšem je nezpochybnitelné, že k šikaně těchto jedinců dochází, bylo by zbytečné si nalhávat, že nikoliv. Od toho, aby se zamezilo podobným situacím je tu právě rodina ve spolupráci s pedagogy příslušného zařízení, kam zrakově postižený žák dochází.

3.4 Význam rodiny

Rodina zrakově postiženého má v současné době důležitou úlohu nejen při rozhodování o způsobu jeho vzdělávání, ale i jako citová a morální podpora, bez které by jen těžko každý at' již tělesně, mentálně či smyslově postižený fungovat a žít.

*„Narození dítěte s postižením je pro rodinu velkou zátěží. Jeho rodiče se vyrovnávají s pocitem selhání, že nebyli schopni přivést na svět zdravé dítě bez postižení, a jsou naplněni obavami z budoucnosti a reakce okolí.“*³¹

Každé dítě, natož zrakově postižené, potřebuje lásku a péči svých rodičů a sourozenců. Zrakově postižené dítě má samozřejmě větší potřeby a vyžaduje větší míru porozumění a trpělivosti, jestliže se má jednou vyrovnat se svým handicapem a vést v rámci možností uspokojivý život.

³⁰ HAMADOVÁ, Petra, Lea KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ a Zita NOVÁKOVÁ. *Oftalmopedie: texty k distančnímu vzdělávání*. 1. vyd. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2007, 125 s., S. 109 ISBN 978-807-3151-454.

³¹ HAMADOVÁ, Petra, Lea KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ a Zita NOVÁKOVÁ. *Oftalmopedie: texty k distančnímu vzdělávání*. 1. vyd. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2007, 125 s., S. 77, ISBN 978-807-3151-454.

Pro některé z rodičů, je nevysslovně složité smířit se s představou, že jejich dítě bude jiné, bude se lišit od ostatních. Někteří zaujmou k dítěti chladný přístup, jehož důsledkem může být i to, že se dítě uzavře do svého nitra a vytvoří si citovou bariéru vůči okolnímu světu. Taková situace je velice nebezpečná, protože mu neumožňuje zrakovou stimulaci. Případná nevhodná výchova v rodině tak může zpomalit nebo dokonce zastavit další vývoj zrakově postiženého dítěte. V případě, že zrakově postižené dítě má zdravého sourozence, není vhodné postižené dítě podceňovat, rozmazlovat. Postižené dítě by nemělo mít v rodině žádné výsady, nemělo by být ve srovnání se sourozenci zvýhodňováno, jinak by mohlo docházet k mezilidským konfliktům nejen právě mezi sourozenci, ale posléze i mezi rodiči.³²

Dítě s postižením potřebuje ve výchově vnímat hranice chování stejně jako dítě, které postižením netrpí. Tyto tzv. hranice určují rodiče dětí a je podstatné, aby nenabízeli svému potomkovi s postižením výchovu bez hranic, zodpovědnosti za své chování a jasně stanovených pravidel, která dávají pocit jistoty. Současně je však důležité, aby dítě zažívalo pocit bezpodmínečného přijetí.³³

Rodiče postiženého dítěte by měli co nejdříve vyhledat odborníky, kteří jim pomohou vychovávat dítě tak, aby se stalo šťastným a plnohodnotným člověkem bez pocitu méněcennosti. Rodiče, kteří vyhledají pomoc při výchově později, dostávají své dítě do obtížné situace. Naučit je specifickým dovednostem, v mnoha případech dohnět „opožděnost“ ve vývoji, bude vyžadovat více úsilí ode všech. V dnešní době si nechávají rodiče pro vytvoření optimálních prvotních vztahů k dítěti poradit od odborníků. Ti poskytují profesionální pomoc rodičům i jejich dítěti v pozdější době podle speciálních programů pro postižené děti, a to především s vědomím, že je rodičům nezbytné poskytnout pomoc neprodleně a hlavně přístupnou formou.

³² KEBLOVÁ, Alena. *Zrakově postižené dítě*. 1. vyd. Praha: Septima, 2001, 67 s., S. 29, ISBN 80-721-6191-1.

³³ HAMADOVÁ, Petra, Lea KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ a Zita NOVÁKOVÁ. *Oftalmopedie: texty k distančnímu vzdělávání*. 1. vyd. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2007, 125 s., S. 79, ISBN 978-807-3151-454.

Také je nutné, aby byli rodiče poučeni o diagnóze již v nejranějším možném věku jejich potomka.³⁴

Je jisté, že péči rodičů v žádném případě nemohou nahrazovat specialisté. Samo rodinné klima vychovává a role rodičů a sourozenců je nenahraditelným elementem. Rodiče někdy kladou na děti vysoké nároky v oblasti studia, místo aby čas společně věnovali výcviku běžných životních situací a výcviku zbylých smyslů. To může vést k situacím, kdy děti odmítají přístupy svých rodičů a mohou mít také problémy přijmout svůj handicap.

Negativní důsledky mívá i postoj rodičů, kteří se nedokážou vyrovnat se skutečností, že jejich dítě je postižené. Neblaze působí i verbální neboli slovní výchova. Rodiče mají radost, že jejich dítě postižené dítě dovede recitovat mnoho básní i zpívat písně, že se v předškolním věku dokáže hezky vyjadřovat, ale podceňují pohybovou výchovu, tělesnou výchovu a výcvik ruky. Výsledkem je, že manuální schopnosti jsou nerozvinuté. Dlouhodobé působení podobných nevyjasněných otázek má špatný vliv na výchovu dítěte a jeho vztah k rodičům. Proto je důležité, aby rodiče co nejdříve dokázali ovládnout své emoce a v rodině bylo vytvořeno prostředí trvalé pohody, citové podpory a vzájemné lásky.³⁵

³⁴ Keblová, Alena. *Integrované vzdělávání dětí se zrakovým postižením*. 1. vyd. Praha: Septima, 1996., S. 22, ISBN 80-85801-65-5.

³⁵ KEBLOVÁ, Alena. *Zrakově postižené dítě*. 1. vyd. Praha: Septima, 2001, 67 s., S. 31, ISBN 80-721-6191-1.

3.5 Hudba a nadání³⁶

Autor této práce hraje na hudební nástroj, a proto se ve spojitosti s tématem zrakově postižených krátce zaobírá hudebním nadáním těchto handicapovaných dětí. Zrakově postižení mají poněkud zmenšený výběr tvůrčích aktivit a míst k seberealizaci. Oborem, který jim nabízí téměř neomezené možnosti zábavy, posléze i uplatnění, je hudba. Proto se na toto odvětví už tradičně orientuje větší procento dětí se zrakovým postižením, než je v populaci běžné. Je tedy žádoucí, aby každé dítě, které projevuje o hudbu sebemenší zájem, dostalo příležitost se v tomto oboru vzdělávat.

Předpokladem pro hru na hudební nástroj nebo umělecký zpěv a pro podrobnější studium těchto oborů je určitá míra hudebního nadání. Nemusí to však být talent výjimečný. I žák s průměrným nadáním může dosáhnout pozoruhodných výsledků, jestliže jsou pro rozvoj jeho dispozic vytvořeny příznivé podmínky a je-li vhodně motivován. Motivace je velice důležitá. Podle zkušeností mají rozhodující význam úroveň výuky, kvalita domácí přípravy a hlavně žákova vlastní píle.

Hudební nadání je soubor skládající se z dědičných psychických a fyzických předpokladů pro specifickou činnost hry na určitý nástroj nebo zpěv a ze schopnosti tyto předpoklady dále rozvíjet. K hudebnímu nadání patří schopnost vnímat melodii, harmonii a rytmus, a také vnímat emocionální obsah hudebního díla. Významné jsou též dobrá hudební paměť a představivost. Předpokladem pro zdárný rozvoj nadání je i věku přiměřený stupeň rozvoje intelektu.

Je zajímavé že, pokud má dítě absolutní sluch, lidé to většinou chápou jako projev mimořádného hudebního nadání. Přitom jde „pouze“ o výbornou paměť na výšku tónů, která sama o sobě ještě nezaručuje, že jsou stejně tak

³⁶ Není-li uvedeno jinak, následující podkapitola zpracována z JELÍNEK, Jiří, Libuše LUDÍKOVÁ a Veronika STOKLASOVÁ. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. 1. vyd. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010, 79 s. S. 21 - 25, ISBN 978-80-7290-473-0.

dobře rozvinuté i další stránky talentu a vlastnosti, které jsou nezbytnou součástí jeho rozvoje.

Každý učitel hudby, který pracuje se zrakově postiženým, by si měl udělat na dotyčného vlastní názor a nebrat v potaz cizí domněnky. Rozvoji hudebnosti musíme věnovat skutečně důslednou péči. Učitel by si měl všimnout způsobu, jak s ním tato osoba jedná, jak mu pomáhá s orientací v prostředí, jakým způsobem mu podává věci atp. Většinou na tento postup sám navazuje. Měl by však dbát na to, aby se především soustředil na kontakt se samotným dítětem. To bezpochyby dokáže vycítit zájem ze strany učitele, jeho sympatii a připravenost na případnou následující spolupráci. I zde je vzájemná důvěra rozhodující.

V hudbě je zpěv jednou z možných činností zrakově postiženého dítěte, tou druhou je hra na hudební nástroj. Aby se daly odhadnout předpoklady dítěte pro hru na určitý nástroj, je nutné povšimnout si stránek, které jsou ovlivněny skutečností zrakového postižení. Jde o schopnost orientace v prostoru, o manuální zručnost a koordinaci pohybů. Sleduje se zejména styl, jakým dítě zachází s věcmi, jak rychle chápe význam a vztah součástí hudebního nástroje. To se pozná, jestliže se dítěti ukazují jeho jednotlivé díly, různé pomůcky atp. Dále se pozoruje, jak aktivně se rukama a prsty po předmětu pohybuje, jak pohyblivé ruce i prsty má, jak zručně přehmatává, jak bere předmět z jedné ruky do druhé. Pokud věc drží chabě nebo naopak křečovitě, bez snahy o její prozkoumání, je třeba se připravit na to, že bude mít při zacházení s nástrojem a při vytváření základních technických návyků určité potíže.

Při zkoušce jak na tom vlastně dítě je po hudební stránce, se samozřejmě musí přihlížet i na jeho zázemí, možnosti jeho rodičů spolupracovat při jeho domácí přípravě, při cvičení na vybraný nástroj a při výuce teorie. Hudebním pedagogům bývá rodiči často kladena otázka, v jakém věku dítěte je vhodné začít systematicky pěstovat jeho hudební nadání. Odpověď je zřejmá. Působit na obecnou muzikantu, což je rozvoj rytmiky a melodiky, bychom měli začít tak brzy jak jen je to možné.

Potřeba malých dětí projevovat se prozpěvováním, rytmizací, melodizací říkadel při různých činnostech je zcela běžná. Svědčí to o bytostné potřebě tohoto druhu projevu. Už tyto spontánní aktivity samy o sobě svědčí o přítomnosti hudebních dispozic a je žádoucí je dále rozvíjet a nedomnívat se, že jde o běžný projev dětského chování. Nepřesná intonace nemusí nutně znamenat, že dítě nemá hudební sluch. Často je to způsobeno pouze tím, že neovládá svůj hlas. Je nutný dlouhodobý a pečlivý trénink.

Stěžejní dotaz, kdy začít s hrou na hudební nástroj, je těžko zodpověditelný, protože záleží především na tom, o jaký nástroj se jedná, a také na vyspělosti dotyčného dítěte.

Talent je pro každé lidské umění základním předpokladem pro budoucí úspěch a štěstí i těch nezcela zdravých jedinců. To se zdá být nevyvratitelné. Není to ale samozřejmě předpoklad jediný. Velký význam mají i ostatní rysy osobnosti dítěte a také podmínky, které jsou nutné pro rozvoj tohoto přirozeného vkladu. K nim patří jednak rodinné zázemí, nakolik rodiče ve zdravé míře motivují svého potomka, aby vyvíjel snahu o dosažení výsledků a aby si uvědomoval perspektivu, kterou mu hudba nabízí. Klíčový a rozhodující význam má píle a vlastní cílevědomost.

Autor práce poukazuje na náročnost výuky hudebního vnímání zrakově postižených lidí. Všem takto handicapovaným, kteří se pouštějí do jakýchkoliv oborů umění, náleží úcta a obdiv. Je zřejmé, že hudba – hudební kultura, je jeden z tradičních oborů dostupných v celé své šíři zrakově postiženým jedincům a nabízí jim příležitosti k seberealizaci, která je pro duševní vyrovnanost každého postiženého člověka nezbytná.

„Hra na hudební nástroj má přispět k celkovému rozvoji manuálních schopností a sluchové vnímavosti žáků s cílem vypěstovat v nich hudebnost a poskytnout jim také určitý stupeň technické dovednosti. Tak se hudba a hra na

*hudební nástroj stávají důležitým pomocníkem při kompenzaci ztráty zraku ostatními smysly.*³⁷

3.6 Kompenzační pomůcky

3.6.1 Význam³⁸

Zrakové postižení ovlivňuje každodenní život v mnoha oblastech. Takto postižení lidé nemohou vykonávat některé činnosti, jiné zvládnou pouze s pomocí druhých lidí, avšak některé mohou samostatně vykonávat za pomoci kompenzačních pomůcek a různých speciálních postupů.

Člověk s vadou zraku má nejčastěji v důsledku svého handicapu problémy v následujících

- orientace v prostoru a samostatný pohyb (orientace v neznámém prostředí, využívání prostředků MHD, samostatný pohyb a orientace po budovách)
- sebeobsluha (základní hygiena, vaření, péče o domácnost, péče o dítě)
- práce s informacemi (čtení, psaní, vzdělávání, práce s internetem)

Problémy mají zrakově postižení tedy nejen ve vedení domácnosti, vzdělávání, pracovního uplatnění, ale i zábavy a využití volného času. Samozřejmě rozhoduje jak těžce postižen dotyčný je. Podle toho volí konkrétní pomůcky či postupy pro zvládnání některých výše uvedených činností.

³⁷ Keblová, Alena. *Integrované vzdělávání dětí se zrakovým postižením*. 1. vyd. Praha: Septima, 1996., S. 43, ISBN 80-85801-65-5.

³⁸ MATYSKOVÁ, Kateřina, Libuše LUDÍKOVÁ a Veronika STOKLASOVÁ. *Kompenzační pomůcky pro osoby se zrakovým postižením: metodická publikace*. 1. vyd. Praha: Okamžik - sdružení pro podporu nejen nevidomých, 2009, 60 s., S. 6, ISBN 978-808-6932-248.

Pro lidi se zbytky zraku je zrakové vnímání důležité. Mohou často využívat běžně dostupné nástroje nebo předměty spolu s pomůckami, které jim umožní nezbytné, aby prostředím, v němž se nacházejí, tj. doma, v práci či ve škole, bylo dostatečně přizpůsobeno jejich individuálním potřebám.

Je důležité zmínit, že lidé zcela nevidomí častěji používají, jak bylo již uvedeno, „kompenzační“ smysly – především hmat a sluch, méně často pak chuť a čich. Proto také bývají pomůcky pro tyto lidi ozvučeny nebo hmatově označeny.

3.6.2 Rozdělení

Nejzákladnější všeobecně známou pomůckou pro zrakově postižené je bílá hůl – osvědčený kompenzační prostředek, který má různé druhy velikosti a výrobních materiálů. Pro osoby s kombinovanou vadou zraku a sluchu se používá proužkovaná červenobílá hůl.

V rámci základního tréninku se zrakově postižený učí především ovládat dlouhou bílou hůl, a to od začátku na obě ruce. Do základů ovládání této pomůcky patří techniky, bez jejichž znalosti by zrakově postižený nemohl hůl využívat účelně a bezpečně. Jde o základní postoje, základní a tužkové držení hole, kluznou, kyvadlovou a diagonální techniku.³⁹

³⁹ FINKOVÁ, Dita, Libuše LUDÍKOVÁ a Veronika STOKLASOVÁ. *Speciální pedagogika osob se zrakovým postižením*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, 158 s., S. 119, ISBN 978-802-4418-575.

Dále se mohou kompenzační pomůcky a přístroje rozdělit následovně:⁴⁰

- **ke psaní:** kolíkové písanky šestibodové, řádkové tabulky (jednořádkové, trojřádkové), Hradecká písanka, šablona na podpis, šablona na adresy, kreslenky pro nevidomé, typografický zápisník, typografická kazeta, psací stroj pro nevidomé (se sedmi klávesami: šesti se píší body, sedmou mezera mezi slovy)
- **ke čtení:** učebnice, časopisy a knihy v Braillově písmu, reliéfní obrazový materiál, čtecí přístroje (přímým převodem snímají obraz a poskytují jeho akustický nebo hmatový výstup), přístroje se zabudovaným počítačovým systémem s hlasovým nebo hmatovým výstupem, akustické kalkulačky, magnetofony s možností regulace reprodukce, diktafony
- **k tělesné výchově:** ozvučený míč, hmatové značky na podlaze pro lehkou atletiku aj.
- **k sebeobslužným činnostem:** speciálně upravené minutové hodiny, krejčovský plátěný metr, skládací metr, kuchyňské váhy, jiné kuchyňské nástroje s hlasovým či zvukovým výstupem
- **k volnočasovým aktivitám:** zvukové majáky, krátkovlnné radiostanice, ultrazvukové orientační přístroje, zvukové indikátory světla a hladiny, společenské hry (konstruované tak, aby se nevidomí mohli orientovat hmatem: šach, dáma, domino, halma, mlýn člověče, nezlob se, boj na mostě apod.).

Reedukační pomůcky

Pomůcky pro slabozraké pomáhají vyrovnávat nedostatečně rozvinuté, případně porušené funkce zraku využíváním funkcí zachovalých nebo přestavbou jen částečně narušených funkcí. Umožňují potřebnou samostatnost při vykonávání různých činností.

⁴⁰ KEBLOVÁ, Alena. *Zrakově postižené dítě*. 1. vyd. Praha: Septima, 2001, 67 s., S. 49 – 50, ISBN 80-721-6191-1.

Osvojování a rozvoj psaní vyžaduje speciální psací potřeby (např. fixy se silnější stopou), sešity s výraznějšími a silnějšími linkami. Ke čtení jsou k dispozici texty, učebnice a pracovní listy s většími typy písma, zvětšené grafy a diagramy se zesílenými obrysy, reliéfní zobrazení, pracovní stoly se zdvižnou nebo vyklápěcí pracovní deskou a lokálním osvětlením.

Optické pomůcky

K optickým pomůckám patří různé druhy osobních pomůcek: brýle, turmony, lupové brýle, kontaktní čočky, dále lupy s pevným podstavcem, držadlem, lupy sklápěcí, osvětlovací, kulaté, obdélníkové, jednoduché, kombinované (jednočočkové, dvojčočkové), sférické, brýlové, posuvné na rameni Každá z optických pomůcek má své omezení. Vhodný typ optické pomůcky každému dítěti doporučí oční lékař při specializovaném vyšetření.

Jednou ze základních optických pomůcek jsou například tzv. *hyperkuláry* (lupové brýle), jsou to „brýle zlepšující centrální zrakovou ostrost. V brýlové obrubě je zasazena silná čočka, která umožňuje značné zvětšení pro práci do blízka. Je nutno si však uvědomit, že při větším počtu dioptrií je pracovní dostup od pozorovaného objektu příliš malý, což znemožňuje konvergenci, binokulární vnímání je vyloučeno!.⁴¹

Elektronické pomůcky

V současné době se využívají při vzdělávání i elektronické pomůcky, mezi které patří televizní zvětšovací přístroje, např. televizní čtecí lupy, čtecí přístroj, který převádí běžný tisk do reliéfní podoby, záznamník s klávesnicí s bodovým písmem a hlasovým výstupem a další vhodné druhy.

Počítačové a celkově elektronické technologie jdou neustále kupředu ve svém vývoji a šíří použití.

⁴¹ Keblová, Alena. *Integrované vzdělávání dětí se zrakovým postižením*. 1. vyd. Praha: Septima, 1996., S. 52, ISBN 80-85801-65-5.

Při řešení otázky, zda začít používat elektronickou pomůcku, je důležité se zamyslet a uvědomit si fakt, že tyto specifické pomůcky nejsou vhodné pro každého zrakově postiženého či zcela nevidomého jedince. Předpokládá se, že při práci s nimi bude dotyčný ovládat jistou úroveň schopností a dovedností. Při se při vybavování zrakově postiženého žáka kompenzačními pomůckami musí brát v potaz.

„Pro uživatele se zrakovým postižením se staly optické i elektronické pomůcky pomocníky v každodenních činnostech, při učení, práci i při aktivitách volného času. I v současné době se ale lidé neobejdou bez pomůcek klasických: bez brýlí, kontaktních čoček a bez speciálních optických pomůcek (lup a dalekohledů).“⁴²

⁴² MORAVCOVÁ Dagmar, MATOUŠKOVÁ Eva, *Rozvoj dovedností zrakového vnímání se speciálními optickými pomůckami a kamerovou televizní lupou*, Asociace zrakových terapeutů o. s., S. 4, ISBN: 978-80-254-9877-4

PRAKTICKÁ ČÁST

4. ÚLOHA SPECIÁLNÍHO PEDAGOGA V SPC PRO ZRAKOVĚ POSTIŽENÉ

4.1 Cíl výzkumu, hypotézy

Autor se v praktické části rozhodl zmapovat činnost speciálního pedagoga v konkrétním speciálním pedagogickém centru pro zrakově postižené.

Při osobních setkáních s tímto pedagogickým pracovníkem se autor snažil vhodnou formou zjistit náplň práce, její náročnost a způsob, kterým ji vykonává. Šlo především o přiblížení této časově náročné a psychicky namáhavé práce, která je v očích prostého občana bagatelizována a nevěnuje se jí dostatečná pozornost a úcta, kterou si zasluhuje.

Autor se domnívá, že práci speciálního pedagoga je potřeba přiblížit veřejnosti i odborným pracovníkům, kterých se toto téma jakkoliv dotýká. Hlavním cílem je tedy zjistit, zda je či není speciální pedagog v SPC pro zrakově postižené nezbytnou součástí nejen poradenského systému, ale celé pedagogicko-sociální společnosti, charakterizovat konkrétní pracoviště ve kterém dotyčný speciální pedagog vykonává praxi a potvrdit či vyvrátit stanovené hypotézy.

Pro nejvěrohodnější pohled na úlohu speciálního pedagoga ve speciálním pedagogickém centru je skutečnost, že autor mluvil s jedním z nich a jde tedy o výpověď odborníka, o jeho názory a zkušenosti z praxe, které jsou autorem považovány za klíčové.

V souvislosti s tématem vyvstaly následující hypotézy:

1. Speciální pedagog v SPC pro zrakově postižené má odpovídající plat vzhledem ke svým povinnostem.
2. Pracovník SPC, speciální pedagog, pracuje pouze v místě, kde se SPC nachází a nevykonává ji mimo prostor budovy.
3. Míra legislativních povinností, které má speciální pedagog na starosti, je po celý školní rok rovnoměrná.
4. Speciální pedagog je v SPC pro zrakově postižené nepostradatelný.

4.2 Popis zkoumaného vzorku a použité metody

Autor si pro svou práci vybral speciální pedagogické centrum pro zrakově postižené na Náměstí Míru 19, Praha 2.

Toto SPC je zřízeno při základní škole pro zrakově postižené a tudíž i klienti, kteří využívají jeho služeb, mají rovněž postižení zrakové povahy. Podklady pro charakteristiku pracoviště a jeho činnost byly zpracovány po osobních konzultacích s pracovníky speciálně pedagogického centra.

SPC nabízí komplexní péči zrakově postiženým klientům již od předškolního věku a v průběhu celého vzdělávacího procesu. Poskytuje poradenské služby a to formou ambulantní i individuálních návštěv.

Provádí speciálně pedagogickou a psychologickou diagnostiku, zpracovává odborné poznatky pro integraci zrakově postižených žáků a studentů a provádí mimo jiné i depistážní činnost.

Další charakteristika tohoto speciálně pedagogického centra pro zrakově postižené se rozebírá v rozhovoru se speciálním pedagogem, který je stěžejní součástí výzkumu a podává tak svědectví o fungování tohoto zařízení.

Jako nejvhodnější metodu zvolil autor formu rozhovoru, jako nejosobnější a nejvhodnější přístup k informacím.

Rozhovor probíhal mezi autorem a speciálním pedagogem speciálně pedagogického centra pro zrakově postižené. Pro podrobný a efektivní výsledek se uskutečnily dvě schůzky. Čas, který byl schůzkami stráven, se dá odhadovat kolem čtyř hodin.

Díky vřelému a otevřenému přístupu speciálního pedagoga ve výše zmíněném SPC se podařilo zodpovědět všechny podstatné body, které byly pro výslednou zprávu nezbytné.

Autor si během setkání mohl vyzkoušet práci s kompenzačními pomůckami, které jsou nedílnou součástí v péči o zrakově postižené. Dále bylo autorovi umožněno nahlédnout do dokumentů vztahujících se k práci a činnosti SPC a práci a povinnostem speciálního pedagoga.

4.3 Rozhovor se speciálním pedagogem v SPC pro zrakově postižené

Následující nestandardizovaný rozhovor je rozdělen do dvou okruhů otázek – *obecné otázky*, které se týkají informací o SPC pro zrakově postižené a *otázky pro speciálního pedagoga*, které se zabývají náplní jeho práce.

Jedná se o podrobný přepis rozhovoru mezi autorem (tazatelem) a speciálním pedagogem, který odpovídal na níže uvedené dotazy.

Obecné otázky:

1. Jaký je název Vašeho speciálně pedagogického centra?

„Speciálně pedagogické centrum při ZŠ pro zrakově postižené.“

2. Uved'te místo Vašeho pracoviště.

„Náměstí Míru 19, 120 00, Praha 2.“

3. Můžete stručně popsat vývoj a vznik SPC?

„Podle zřizovací listiny se vznik speciálně pedagogického centra mapuje od roku 1992. Název školy, při které je naše SPC zřízena, se v průběhu let měnil. Nejdříve se jednalo o ZŠ a ZVŠ pro slabozraké, poté Speciální školu o slabozraké a dnes se jmenuje Škola pro zrakově postižené.“

Děti se zrakovým postižením se do roku 1992 na základě lékařského posudku, umísťovaly do jednoho ze tří typů škol pro zrakově postižené. Byly to: Škola se zbytky zraku, Škola pro nevidomé a Škola pro slabozraké.

Až po roce 1992 vznikla speciálně pedagogická centra pro podporu dětí, aby mohly chodit do běžných škol.“

4. Pro jaký typ postižení je Vaše SPC zřízeno?

„Naše centrum je pro klienty se zrakovým postižením anebo pro klienty s kombinovaným postižením, kdy jedno z postižení je zrakové.“

5. Komu je SPC určeno?

„Je určeno dětem se zrakovým postižením, jejich rodičům a pedagogickým pracovníkům (učitelé, ředitelé, výchovní poradci i asistenti pedagoga) v mateřských, základních i středních školách. Přicházejí k nám děti již od čtyř let věku a péči můžeme poskytovat zhruba do dvaceti šesti let, zradidla je ale péče ukončena maturitou. Nejvíce klientů máme v kategorii povinné školní docházky tzn. od první do deváté třídy základní školy. Důležité je zmínit, že klienti jsou děti, které nejsou žáky naší základní školy, při které fungujeme.“

6. Jaký je počet SPC pro zrakově postižené v hlavním městě?

„V Praze existují celkem tři speciálně pedagogická centra, která se orientují na péči o zrakově postižené děti.“

7. Kolik je pracovníků v SPC a jaké je jejich pracovní zařazení?

„Pracují zde tři pracovníci. Dva speciální pedagogové a jeden psycholog.“

8. Jaký je celkový počet Vašich klientů?

„U nás je zhruba 160 – 180 klientů.“

9. S jakými organizacemi spolupracujete?

„Vhodné bude začít s těmi nejznámějšími: Tyflocentrum, Tyfloservis, Centrum zrakových vad (zde spolupracujeme s oční lékařkou, sociálním pracovníkem a především se zrakovým terapeutem), Raná péče, Brailcom, Pedagogickou psychologickou poradny a s dalšími speciálně pedagogickými centry pro zrakově postižené.“

Otázky pro speciálního pedagoga:

1. Jak dlouho pracujete v SPC?

„V tomto konkrétním SPC pracuji čtvrtým rokem.“

2. Na jaké pozici ve zdejším zařízení pracujete?

„Pracuji jako speciální pedagog v SPC.“

3. Jaká byla Vaše předchozí činnost?

„Odjakživa jsem se zajímala a zaobírala péčí o děti se speciálními potřebami. Po fakultě, kde jsem vystudovala obor speciální pedagogika, poté jsem učila ve Škole pro slabozraké, později na běžné základní škole, pak jsem pracovala šest let ve speciálním pedagogickém centru pro mentálně postižené a následně jsem začala pracovat zde v SPC pro zrakově postižené.“

4. Kolik klientů máte na starosti?

„Přibližně 80 klientů.“

5. Co obsahuje hlavní náplň Vaší práce?

„Především se snažím zajistit integraci dětí se zrakovým postižením v jejich kmenových školách. S tím souvisí speciálně pedagogické vyšetření a vyšetření možností zrakové práce. Dále je velice důležité vyhledat vhodnou školu, kam bude dotyčný žák docházet a také legislativní zajištění integrace, případné zařazení žáků do speciálních škol.“

6. Popište prosím způsob, jakým pracujete s klientem.

„V SPC zpravidla bývá tzv. úvodní setkání a další konzultační návštěvy. Dále jde o práci ve školách a případně v rodinách, kam docházíme spíše výjimečně, například pokud dostal žák novou kompenzační pomůcku, kterou nevyužívá ve škole, ale pouze doma a potřebuje se s ní naučit zacházet.“

7. Jak probíhá spolupráce s rodiči klienta?

„Dalo by se říci, že jsou dvě formy spolupráce s rodiči. První je forma konzultačních návštěv, kdy přijdou rodiče i s dětmi. Schůzka je vedena ohledně zrakové práce ve škole a řeší se případné nedostatky či problémy s tím spojené,

např. nevyhovující velikost text atp. Na této schůzce mám na klienta a jeho rodiče nejvíce času.

Druhou formou jsou setkání při návštěvě školy. Zde zpravidla přijde rodič na závěr návštěvy, probíhá společná schůzka s rodičem a pedagogy příslušné školy, kam klient dochází. Mezi pedagogy, kteří se zúčastňují této schůzky jsou většinou třídní učitel, výchovný poradce, asistent pedagoga a někdo z vedení školy, buď ředitel, nebo jeho zástupce.

Kromě těchto forem komunikace s rodiči, využíváme samozřejmě především telefonických konzultací.“

8. Co je na Vaší práci nejnáročnější?

„Především časová náročnost, obzvláště v některých obdobích během školního roku. Nejvíce jaro a podzim. V této době se píše integrační posudky pro další školní rok a hodně se hodnotí se integrace na školách, kde jsou nutné osobní návštěvy. Je to pomalý a zdlouhavý proces, který je potřeba dělat svědomitě, což se odráží na časové tísní. Je to nejspíš to nejnáročnější, co mě právě napadá.“

9. Jak často se s klienty setkáváte?

„Zpravidla minimálně dvakrát za rok. Dvakrát při návštěvě ve škole a při osobní návštěvě u nás v SPC. Intenzita spolupráce a tudíž počet setkání se liší v závislosti na problematice a potřebách určitého žáka. S jedním žákem, který ke mně chodí na nácvik Braillova písma, se scházím jednou za čtrnáct dní, což se dá považovat asi za maximální intenzitu schůzek.

Se žáky, kteří jsou na středních školách, není zapotřebí tak často sledovat. Návštěvy se uskutečňují jednou za rok nebo telefonicky.“

10. Je Vaše spolupráce s klientem dlouhodobá?

„Ano, určitě. Často od předškolního věku po maturitu.“

11. Pracujete v terénu? Pokud ano, popište obsah práce.

„Na tuto otázku jsem částečně odpověděla v předchozích dotazech. Ano v terénu pracuji, je to jedna z hlavních náplní práce. Především se jedná o návštěvy ve školách, kam klienti dochází, případně se provádí depistážní činnost. Je nutné poznamenat, že ke zmíněným výjezdům, že na jednom místě bývá pouze jeden klient, což opět dokazuje, jak je práce časově náročná. Bylo by výhodnější a jednodušší, pokud by v jedné škole bylo více klientů najednou, ale ani pak by nebylo zaručeno, že by se jich stihlo vyšetřit více. Protože, práce, kterou věnujete jednomu klientovi (práce při vyučování, potom schůzka s rodiči) Vám zabere v podstatě celý den. Je to náročné.“

12. Jakým způsobem se dostávají klienti do vaší péče?

„Vždy na osobní žádost rodiče, bez toho to nejde a po doporučení očních lékařů, školního výchovného poradce, rané péče, pedagogicko-psychologických poraden a jiných SPC.“

13. Jsou nějaké zvláštní podmínky pro to stát se speciálním pedagogem?

„Řekla bych, že nikoliv. Každopádně je nutné mít vystudovaný obor speciální pedagogika a samozřejmě mít k této problematice vztah a empatii. Relativně nový obor, který začínají mladí lidé studovat obor poradenství, je dle mého názoru nedostatečně vybaví pro práci v SPC. Je pravda, že budou v oblasti poradenství fundovaní, ale jsou situace, kdy je zapotřebí a já to doporučuji, mít pedagogické vzdělání a samozřejmě i nějakou praxi.“

14. Jaké jsou zájmové činnosti klientů v SPC?

„My jako SPC nenabízíme žádné, ale jsme velice rádi, pokud si klienti nějaké zájmové činnosti zvolí a rodiče k tomu vedeme a podporujeme. Z vlastní zkušenosti vím, že atletika a plavání jsou velice vhodné prostředky pro seberealizaci zrakově postižených.

Děti se díky tomu dostanou do kontaktu s ostatními dětmi, což je velmi důležité pro úspěšné začlenění mezi vrstevníky, a to i mimo školní zařízení. Hudba a hra na hudební nástroj je skvělou zájmovou činností, stejně jako šachy, hypoterapie či keramika.

Zájmové kroužky využívají děti ve škole, pokud je možnost nebo v místě svého bydliště. Ať už tak nebo tak, je to každopádně přínosné.“

15. Jakou další činnost v rámci své práce vykonáváte?

„Diagnostiku pro zájemce, kteří mají zájem o vstup do naší školy, např. od 6. Třídy. Diagnostika nově přijímaných žáků, kteří mají jiné zdravotní postižení či zdravotní znevýhodnění. Pokud má zájem vstoupit do naší školy dítě, které není zrakově postižené, je možnost, že po projednání bude přijato.

Mimo této diagnostiky pak vyučuji Braila žáky zdejší ZŠ.“

16. Vedete klienty průběžně nebo pouze dočasně?

„Většinu klientů vedu průběžně, tj. dlouhodobé provázení dítěte a rodiny po celou dobu vzdělávání od mateřské po střední školu.

Menší část (spíše středoškoláky) vedu dočasně a to především poslední dva školní roky. Zavedením státních maturit vydávám studentům se zrakovým postižením posudky k úpravě maturitní zkoušky. Tato úprava se píše ve zkratce PÚPMZ – přiznání uzpůsobení podmínek k maturitní zkoušce. Mimo to vedeme konzultace ohledně kompenzačních pomůcek.“

17. Které kompenzační pomůcky pro svou práci používáte?

„Při návštěvě SPC vyzkoušíme a předvedeme některé optické a elektronické kompenzační pomůcky. Zpravidla si vyzkouší lupu, hranol nebo lupu do ruky s přisvícením, elektronickou lupu přenosnou atp. Ukážeme aktuální katalogy, protože kompenzační pomůcky se velice rychle vyvíjejí. Poskytneme prvotní orientaci v tom, co by klient ke zrakové práci ve škole potřeboval a následně jej posíláme do Centra zrakových vad ke zrakovým terapeutům a očním lékařům, kde si klient vybere konkrétní kompenzační pomůcku, která mu nejvíce vyhovuje.

Rovněž dáváme kontakty na prodejny, které se prodejem kompenzačních pomůcek zabývají. Jsou jimi například Spektra a Galop.“

18. Máte zkušenost s prací speciálního pedagoga v zahraničí?

„To bohužel nemám.“

19. Myslíte si, že je práce speciálního pedagoga v SPC dostatečně finančně ohodnocena?

„Ne, bohužel ne. Jde o nepoměr mezi prací, která je na nás kladena a finanční odměnou. Řekla bych, že je to nejen můj osobní názor, ale i názor většiny pracovníků z dalších speciálně pedagogických center.“

20. Domníváte se, že je česká veřejnost dostatečně informována o existenci, významu a činnosti SPC?

„Nechci být špatným prorokem, ale úplně to tak asi nebude. Často si nás lidé pletou s pedagogicko-psychologickými poradnami, které mají mnohem širší klientelu. Snažíme se o spolupráci, aby například oční lékaři o nás dávali vědět, ale je to nedostačující. Na reklamy a inzerci nemají SPC peníze ani čas a navíc řadový občan, který není zrakově či jinak handicapován se sám dobrovolně nebude o existenci nějakých SPC zajímat. Je to tak i v jiných

oborech, SPC bohužel v povědomí české veřejnosti opravdu moc nejsou, ale domnívám se, že jinde ve světě tomu nebude jinak.“

21. Naplňuje Vás stále tato práce?

„Jsem si jistá, že pokud by tomu tak nebylo, už bych to nedělala. Jde o to, že přestože zde evidentně není ideální plat, není to tak podstatné, když si uvědomíte, že někomu pomáháte. Navíc jak postupně provádíte děti školní docházkou a ony rostou a vidíte, že jsou relativně šťastné a spokojené, je to velké zadostiučinění a máte přitom takový příjemný pocit. Pocit, že děláte správnou věc a děláte ji dobře. Ten pocit stále mám, a dokud ho mít budu, budu i nadále speciálním pedagogem.“

4.4 Interpretace výsledků a shrnutí

Na základě podrobného rozhovoru a celkového prostudování dokumentů a odborných materiálů, která se týkají tématu, se autor přesvědčil o jistých skutečnostech, které lze shrnout následovně:

K výkonu činnosti speciálního pedagoga je třeba nejen odborného vzdělání, ale také notné dávky mezilidské tolerance a empatie, tedy osobnostních předpokladů, které není možné nabýt v průběhu profesní přípravy. Na jedné straně je tedy ukončené odborné vzdělání výchozím bodem pro úspěšnou a efektivní kariéru. Na straně druhé je důležitou podmínkou k výkonu činnosti speciálního pedagoga mimo jiné především ochota a schopnost vcítit se do pocitů a potřeb druhého.

Speciální pedagog je nedílnou součástí chodu speciálně pedagogického centra pro zrakově postižené. Bez jeho přítomnosti by další fungování tohoto zařízení nebylo možné. Má na starosti většinu záležitostí a je nepostradatelným členem centra. Na speciálního pedagoga jsou kladeny velké nároky, které musí zvládat. Soudí se, že přes jeho zásluhou práci se mu nedostává adekvátního

finančního ohodnocení. Je to jedna ze skutečností, která může vést k syndromu vyhoření u tohoto povolání.

Práce SPC a jeho zaměstnanců je organizovaný systém, který je nedocenitelný. Poradenská činnost, je díky tomuto zařízení opět o krok vpřed. SPC spolupracuje s celou řadou odborníků, což přispívá k lepším profesionálním výsledkům.

I přes svou velice obětavou práci, není bohužel SPC v dostatečném povědomí veřejnosti. Lidé by měli mít více na paměti, že jsou mezi nimi odborníci, kteří pracují velice usilovně a činí handicapované lidi šťastnějšími. Hlavním důvodem, proč by však měla být veřejnost o SPC více informována, je ten, aby jedinci se zrakovým postižením včetně jejich rodin věděli, kam se mohou obrátit pro odbornou radu a pomoc.

Autor s využitím informací získaných z rozhovoru zmapoval činnost speciálního pedagoga s orientací na náročnost a odbornost. Výsledky přinesly následující zjištění:

Hypotéza číslo 1 se nepotvrdila.

Plat speciálního pedagoga není odpovídající. Zřetelný je značný nepoměr mezi množstvím povinností a finančním ohodnocením. Vzhledem k časové náročnosti a nárokům je finanční odměna nízká.

Hypotéza číslo 2 se nepotvrdila.

Speciální pedagog vykonává práci v terénu, dochází do škol ke svým klientům, případně spolupracuje s rodiči a výjimečně dochází i do rodin.

Hypotéza číslo 3 se potvrdila.

Rozložení administrativních činností, které musí speciální pedagog v průběhu školního roku vykonávat, je nerovnoměrné. Tyto pracovní

povinnosti bývají nejintenzivnější na jaře a na podzim, tedy v době, kdy se vyhotovují integrační posudky a je projednávána integrace ve školách.

Hypotéza číslo 4 se potvrdila.

Speciální pedagog je ve své práci nepostradatelným článkem. Plní většinu povinností spojených s provozem speciálně pedagogického centra pro zrakově postižené a musí být ve své činnosti důsledný a efektivní. Speciální pedagog rovněž nese i jistou míru zodpovědnosti a za každé situace se musí chovat profesionálně nejen ke klientům a jeho rodičům, ale rovněž i ke svým kolegům a spolupracovníkům.

Z uvedeného vyplývá, že se některé stanovené hypotézy nepotvrdily. Na základě toho lze konstatovat, že činnost speciálního pedagoga je náročnějšího charakteru, než by se dalo očekávat. Speciální pedagog se musí neustále vzdělávat a mít přehled o aktuální situaci v oblasti kompenzačních pomůcek, oftalmologie, neurologie a dalších souvisejících odvětvích.

Není pochybnost o tom, že každý člověk, a to bez ohledu na to, zda se ho daná problematika týká, by měl být alespoň v hrubých rysech obeznámen s činností speciálního pedagoga. Zároveň se v tomto případě jeví jako vhodné rozšířit a udržovat povědomí veřejnosti o činnosti také speciálně pedagogického centra pro zrakově postižené.

Autor věří, že skutečnost, že veřejnost bude o činnostech SPC lépe informována, se pozitivně odrazí v péči o osoby s postižením.

ZÁVĚR

Speciální pedagogická centra, bez ohledu na jejich zaměření, jsou velice prospěšnou a zcela nepostradatelnou součástí poradenských služeb. Výrazně se podílejí na organizované péči o handicapované osoby a vytvářejí pro ně vhodné vzdělávací podmínky. Základ působení všech speciálně pedagogických center je v podstatě totožný, ovšem vzhledem k odlišné specializaci se nutně musí objevit i specifické přístupy v jednotlivých centrech.

V práci byla rozebírána především speciálně pedagogická centra pro zrakově postižené, která rovněž velice důsledně a důkladně plní své úkoly. Nejdůležitějším prvkem je komplexní vyšetření, na kterém se podílí široký okruh odborníků, kteří přispívají k obezřetnému posouzení jednotlivých případů. Diagnostický postup, prováděný pracovníky speciálně pedagogického centra, je soubor mnoha odborných pohledů a posudků, nezbytných ke stanovení individuálních potřeb zrakově postižených dětí a řešení případných problémů v oblasti vzdělávání. Zajištění vyhovujících sociálních a výchovně-vzdělávacích podmínek je dalším krokem k jejich úspěšné integraci. Následná spolupráce spočívá v návštěvách pedagogických pracovníků centra ve školách a školských zařízeních, ve kterých je dotyčný žák umístěn. Uskutečňují se konzultace s pedagogy ohledně řešení konkrétních otázek, ale také konzultace se zákonnými zástupci, kteří představují hlavní zázemí a zastupují významnou roli v rozvoji psychických a biologických potřeb zrakově postiženého dítěte. Pracovníci speciálně pedagogických center pro zrakově postižené spolupracují se svými klienty dlouhodobě a příkladně se jim věnují. Intenzita poskytované péče je úměrná míře postižení dotyčné osoby.

Většinu práce zastávají speciální pedagogové. V praktické části bakalářské práce byly formou rozhovoru popsány metody a způsoby jejich práce. Zjištěná fakta jednoznačně vypovídají o náročnosti a obětavosti těchto pracovníků, kteří se i přes své nevyhovující finanční podmínky zasazují o zkvalitnění služeb, které jsou zrakově postiženým poskytovány. Nutno dodat,

že bez značné míry empatie, porozumění a trpělivosti by výkon tohoto povolání nebyl možný. I v tomto směru bylo možné se přesvědčit, že speciální pedagogové těmito vlastnostmi oplývají.

Jedním ze stěžejních cílů této bakalářské práce, bylo přiblížení a seznámení se s osobami zrakově postiženými. Nejde pouze o specifika v oblasti integrovaného vzdělávání, ale také o obecné přijetí takto handicapovaných společností. Jak bylo objasněno v teoretické části práce, je integrace dítěte s vadou zraku velice citlivou problematikou. Tento složitý proces vyžaduje značné úsilí a úzkou spolupráci mezi pedagogy a rodiči postiženého. Rodina má velice důležitý význam právě v rozhodování o způsobu vzdělávání, ale i jako citová a morální podpora. Dodává dítěti sebevědomí a motivaci k činnostem mnoha směrů. Jako jednou z cest seberealizace zrakově postižených je svět hudby. Tato oblast umění je taktéž významným bodem práce. Je zřejmé, že hudba otevírá nové možnosti a obzory nejen intaktním lidem, ale i lidem s handicapem. Ze získaných poznatků vyplývá, že nadání pro hru na hudební nástroj či zpěv může mít každý a je žádoucí je rozvíjet.

Je vhodné doplnit, že pro postupné začleňování lidí se zrakovým postižením do společnosti je nutné, aby byli připraveni pro běžný každodenní život. To obnáší zvládat specifické dovednosti spojených především s uměním používat vhodné kompenzační pomůcky, jejichž význam a přínos je bezpochyby nevyvratitelný. Na druhé straně společnost musí být připravena na přijetí takto handicapovaných, mít dostatečné množství informací o jejich způsobu života i o tom, jak s nimi komunikovat a pomáhat jim. Bez vzájemné tolerance a porozumění není možné docílit žádných pozitivních výsledků v oblasti mezilidských vztahů.

Seznam odborné literatury:

BELŠAN, Pavel, Libuše LUDÍKOVÁ a Veronika STOKLASOVÁ. *Nahlédnutí do života beze zraku, aneb, Jak se vyhnout diskriminaci lidí se zrakovým postižením: metodický materiál z projektů IPPP ČR č. 2/2006 a č. 2/2007*. 1. vyd. Praha: Okamžik, 2007, 48 s. ISBN 978-808-6932-156.

FINKOVÁ, Dita, Libuše LUDÍKOVÁ a Veronika STOKLASOVÁ. *Speciální pedagogika osob se zrakovým postižením*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, 158 s. ISBN 978-802-4418-575.

HAMADOVÁ, Petra, Lea KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ a Zita NOVÁKOVÁ. *Oftalmopedie: texty k distančnímu vzdělávání*. 1. vyd. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2007, 125 s. ISBN 978-807-3151-454.

JELÍNEK, Jiří, Libuše LUDÍKOVÁ a Veronika STOKLASOVÁ. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením: metodická publikace*. 1. vyd. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010, 79 s. ISBN 978-80-7290-473-0

KEBLOVÁ, Alena, Libuše LUDÍKOVÁ a Veronika STOKLASOVÁ. *Hmat u zrakově postižených: metodická publikace*. 1. vyd. Praha: Septima, 1999, 40 s. ISBN 80-721-6085-0.

KEBLOVÁ, Alena. *Integrované vzdělávání dětí se zrakovým postižením*. 1. vyd. Praha: Septima, 1996. 100 s. ISBN 80-85801-65-5

KEBLOVÁ, Alena, Libuše LUDÍKOVÁ a Veronika STOKLASOVÁ. *Sluchové vnímání u zrakově postižených: metodická publikace*. 1. vyd. Praha: Septima, 1999, 30 s. ISBN 80-721-6080-X.

KEBLOVÁ, Alena, Libuše LUDÍKOVÁ a Veronika STOKLASOVÁ. *Zrakově postižené dítě: metodická publikace*. 1. vyd. Praha: Septima, 2001, 67 s. ISBN 80-721-6191-1.

KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*. 7. vyd., V SPN vyd. 2., rozš. a dopl. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2005, 829 s. ISBN 80-723-5272-5.

KUBOVÁ, Libuše, Libuše LUDÍKOVÁ a Veronika STOKLASOVÁ. *Speciálně pedagogická centra: metodická publikace*. 1. vyd. Praha: Septima, 1995, 102 s. ISBN 80-858-0142-6.

KUCHARSKÁ, Anna, Libuše LUDÍKOVÁ a Veronika STOKLASOVÁ. *Obligatorní diagnózy a obligatorní diagnostika ve speciálně pedagogických centrech: metodický materiál z projektů IPPP ČR č. 2/2006 a č. 2/2007*. Vyd. 1. Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, 2007, 220 s. ISBN 978-808-6856-421.

MATYSKOVÁ, Kateřina, Libuše LUDÍKOVÁ a Veronika STOKLASOVÁ. *Kompenzační pomůcky pro osoby se zrakovým postižením: metodická publikace*. 1. vyd. Praha: Okamžik - sdružení pro podporu nejen nevidomých, 2009, 60 s. ISBN 978-808-6932-248.

MORAVCOVÁ Dagmar, MATOUŠKOVÁ Eva, *Rozvoj dovedností zrakového vnímání se speciálními optickými pomůckami a kamerovou televizní lupou*, Asociace zrakových terapeutů o. s., 2011, ISBN: 978-80-254-9877-4

NOVOSAD, Libor, Lea KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ a Zita NOVÁKOVÁ. *Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním: základy a předpoklady dobré poradenské praxe*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009, 269 s. ISBN 978-807-3675-097.

NOVOSAD, Libor. *Základy speciálního poradenství*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita, 1996, 66 s. ISBN 80-708-3165-0.

OPEKAROVÁ, Olga. *Kapitoly z výchovného poradenství: školní poradenské služby*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2007, 64 s. ISBN 978-80-86723-35-8

VENCLOVÁ, Iva, Lea KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ a Zita NOVÁKOVÁ. *Školní úspěšnost dětí se zrakovým handicapem: texty k distančnímu vzdělávání*. 1. vyd. Brno: Paido, 2004, 94 s. ISBN 80-731-5094-8.

Internetové zdroje:

APSPC – informace [online] [2011-11-20]

Dostupné z <http://www.apspc.cz/stanovy/stanovy-apspc>

SPC pro zrakově postižené [online] [2011-11-10]

Dostupné z <http://www.skolazrak.cz/spc>

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) [online] [2012-1-18]

Dostupné z <http://www.msmt.cz/dokumenty/novy-skolsky-zakon>

Vyhláška č. 116/2011 Sb., kterou se mění vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních [online] [2012-2-8]

Dostupné z <http://www.msmt.cz/dokumenty/vvyhlaska-c-116-2011-sb-kterou-se-meni-vyhlaska-c-72-2005-sb>

Vyhláška č. 147/2011 Sb., kterou se mění vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných [online] [2012-2-10]

Dostupné z <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-147-2011-sb-kterou-se-meni-vyhlaska-c-73-2005-sb>

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Jaroslav Hrouda

Obor: Speciální pedagogika – vychovatelství

Forma studia: prezenční

Název práce: Činnost speciálně pedagogických center

Rok: 2012

Počet stran: 58

Počet titulů české literatury a pramenů: 17

Počet internetových zdrojů: 5

Vedoucí práce: Mgr. Jana Janková